

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 43 Volume: 9 Issue: 43

Nisan 2016 April 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

SIRBİSTAN'IN BOSNA- HERSEK ÜZERİNDEKİ EMELLERİ VE FAALİYETLERİ (1878-1908) SERBIA'S AMBITIONS AND ACTIVITIES REGARDING BOSNIA-HERZEGOVINA (1878-1908)

Ayşe ÖZKAN*

Öz

Berlin Antlaşması'nın 25. maddesi ile Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun idaresine verilmiş ve burada Avusturya-Macaristan işgali başlamıştır. Ancak bu işgal hiç kolay olmayacak ve durum dolayısıyla travma yaşayan Müslümanlar ile Bosna-Hersek üzerinde emelleri olan Sırp lar işgale birlikte direneceklerdir. Bu işbirliğini işgal sonrasına da taşıyan Bosna-Hersek Müslümanları ile Sırp ları 1882 İsyanı sırasında da birlikte hareket edeceklerdir. Önceleri Avusturya'nın Hırvat yanlısı politikaları bu işbirliğinde etken olsa da, 1882'de Benjamin Von Kallay'ın Ortak Maliye Bakanı olmasıyla Bosna-Hersek'te Sırp ve Hırvat milliyetçiliğinin karşısına "Bosnalılık" kavramı çıkarılacak ve Müslümanlar Avusturya tarafına çekilmeye çalışılacaktır. Avusturya-Macaristan taraftarı Kral Milan Obrenoviç'in tahtta olduğu dönemde Sırbistan'ın Bosna-Hersek politikası ve onun tahtı oğlu Aleksandar Obrenoviç'e bıraktığı 1889 yılından itibaren olan Sırp politikası bu makalede ele alınacaktır. Rusya taraftarı Kral Petar Karacorceviç'in tahta geçtiği 1903'ten Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak ettiği 1908'e kadar olan Sırbistan politikasına da makalede değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bosna-Hersek, Sırbistan, Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti, Müslüman.

Abstract

In conformance with article 25 of the Berlin Treaty, Bosnia-Herzegovina was handed over to the Austro-Hungarian Empire and hence forward the occupation of Austria-Hungary commenced. However this occupation was not be an easy task as the Muslims were living under traumatic conditions due to the circumstances and the Serbs having other intentions for Bosnia-Herzegovina were to unite their forces and fight against this occupation. The Muslims of Bosnia-Herzegovina and the Serbs carried forward their collaboration following the occupation as well; they acted in unison during the 1882 Revolt. Although at the start the pro-Croatian policies adopted by Austria had motivated this collaboration, due to the fact that in 1882 Benjamin Von Kallay became Joint Minister of Finance the concept of "Bosnianship" was to be created against Serbian and Croatian nationalism in Bosnia-Herzegovina and endeavors were to be made to push the Muslims to the Austrian side. During the reign of King Milan Obrenoviç who was an advocator of Austria-Hungary, Serbia's Bosnia-Herzegovina policy and the policy adopted by his son Aleksandar Obrenoviç from 1889 onwards after he became King following the abdication of King Milan Obrenoviç in his favor, the aforementioned Serbian policies shall be discussed in this article. When in 1903 an advocator of Russia, King Petar Karadjordjeviç came to the throne the policy adopted by Serbia from then onwards up until 1908 when Bosnia-Herzegovina was annexed to Austro-Hungarian Empire shall also be referred to in this article.

Keywords: Bosnia-Herzegovina, Serbia, Austria-Hungary, Ottoman Empire, Muslim.

Giriş

1386'da Bosna üzerine ilk Osmanlı akını olmuştur. 1389'da ise Sırp Prensi Lazar'ın komutasındaki Bosna askerleri I. Kosova Savaşı'na katılmışlar, zafer Osmanlıların olunca Sırp Prensiği Osmanlı hâkimiyetini kabul etmiştir. 1392'de Üsküp'ün fethiyle Sırbistan ve Bosna'nın durumu önemli şekilde değişmiş, Paşa Yiğit Bey bölgede bir hareket üssü kurarak, Bosna'ya önemli akınlarda bulunmuştur. Bosna, 1428-1429'da haraca bağlanmış, 1463'te ise Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmiştir. Fethinden sonra idari bakımdan sancak haline getirilen Bosna'nın yanı sıra, 1470'te de Hersek sancağı oluşturulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki durumunun sarsılmasıyla, bölgeye ilgi duyan Avusturyalıların hücumuna uğrayan Bosna-Hersek'te 19. yüzyıl sancılı olmuş, isyanlar yaşanmıştır. 1831-32¹, 1849-51, 1857-59, 1861-62 İsyanı gibi sık sık ayaklanmalarla çalkalanan Bosna'da en önemli dönüm noktası 1875 Hersek İsyanı olacaktır. 13 Nisan 1875'te Hersek sancağına bağlı Nevesin kazası köylerinden Dabre ve Zovidal reayasından² 160 kişi Karadağ'a iltica etmiş³, buna sebep olarak da "ağnam resminin ağırlığını, mültezim ve memurların kendilerine kötü davranmasını" göstermişlerdir. Karadağ Ladikası Nikola, İstanbul'daki Rus büyükelçisine başvurmuş ve mültecilere daha fazla bakamayacağını ve onun arabulucu olarak, mültecilerin cezalandırılmadan yerlerine dönmelerinin sağlanmasını istemiştir⁴. Onların tekrar memleketlerine

*Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Necdet Hayta (1998). "Bosna ve Hersek'in Avusturya-Macaristan Tarafından İlhakı (5 Ekim 1908)", Gazi Üniversitesi, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 3, s.19-21.

² Zafer Gölen (2010). "Osmanlı Yurdu Olan Bosna Hersek'te XIX. Yüzyıldaki Siyasi Olaylar", *Belleten*, C.LXXIV, Sayı 270, Ağustos, s.437-454.

³ BOA, Y.EE. 10/21 1327.R.06 (27.04.1909), Gölen, a.g.m., s.454-455.

⁴ Gölen, a.g.m., s.454.

dönmelerine Bâb-ı Ali'den gösterilen müsaade üzerine Nevesin'e dönen mülteciler⁵ hemşehrileri tarafından kahramanlar gibi karşılanmışlar ve Nevesinli köylüler de Osmanlı memurlarına karşı koymaya başlamışlardır. İsyan bir ay içinde tüm eyalete yayılmış ve Temmuz 1875'te Hersek'in büyük bir bölümü kargaşa içinde kalmıştır⁶. Neticede isyan siyasi bir nitelik kazanarak, Büyük Güçlerin müdahalelerine yol açmıştır. Bosna'daki bu isyan Ortodoks Sırlara da sirayet etmiştir⁷. Bulgaristan'da da bir isyan yaşanmış ve Osmanlı Devleti ile Sırbistan-Karadağ arasında savaş patlak vermiştir⁸. Savaş sırasında Sırbistan Prensi Milan, Bosna kıtasını idaresi altına almak için dostane bir harekette bulunduğunu belirterek ilanname yayınlamıştır⁹. Bu olayların temelinde "Panislavizm" düşüncesi yani Rusya teşviki ve aldatmacası olduğu açıktır¹⁰. Çünkü Rusya'da kurulan Slav komiteleri on beş yıldan beri hem Sırbistan'da hem de Sırbistan havalisinde olan Bulgar vilayetlerinde bir olay çıkarmak ümidiyle çalışmaktaydılar ve çok para sarf etmişlerdi. Rusya da uzun zamandır Osmanlı Devleti'nde bulunan Ortodoks mezhebi hakkında himaye davasında bulunmaktaydı. Hristiyanların mazlumiyetlerinden bahseden Rusya, hafif şeyleri büyütürük Avrupa'nın düşüncelerini doldurmaktaydı¹¹.

1877 yılında Rusya ile Osmanlı Devleti arasında yeni bir savaş patlak vermiş ve Osmanlı ordusu yenilmiştir. Savaş sonucunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması Bulgaristan'a büyük bir bölge verilmesini öngördüğü için, Balkanlar'da Rus nüfuzunun iyice artmasını istemeyen Avusturya-Macaristan ve İngiltere Berlin'de yeni bir uluslararası kongre düzenlettirmişlerdir¹². 13 Haziran 1878'de toplanan kongreden bir ay sonra yani 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalanmıştır¹³. Bu antlaşmanın 25. maddesine göre Bosna-Hersek, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun idaresine verilmiştir. Ancak, hukuken Bosna-Hersek Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak kabul edilmiş, buna rağmen Avusturya-Macaristan tarafından geçici olarak işgal edilebileceği de karara bağlanmıştır. Bosna-Hersek'te Avusturya idaresinin ne kadar devam edeceği, ülkenin hangi tarihte Osmanlı Devleti idaresine geri verileceği veya verilmeyeceği antlaşmada belirtilmemiştir¹⁴. Buna ek olarak Avusturya-Macaristan, Yenipazar sancağında asker bulundurma ve yolları kontrol etme hakkını da almıştır¹⁵. Böylece Sırbistan'ın Yenipazar sancağı üzerine genişlemesine Berlin Kongresi'nde de izin verilmemiştir. Kaldı ki Yenipazar sancağı Sırbistan ve Karadağ'ı birbirinden ayırmaktaydı. Ayrıca ileride bir demiryolu inşa edilmesi gerektiğinde, bu demiryolu Saraybosna-Mitrovitsa-Selanik arasında bir bağ kuracak ve Avusturya'yı Ege Denizi'ne çıkaracaktı¹⁶.

Neticede Berlin Antlaşması'nın sonuçları Sırbistan'ı ileride Avusturya egemenliğine karşı çok zor mücadelelere sürükleyecektir. Sırbistan, Bosna topraklarından ayrılmış ve doğrudan Adriyatik'e giden yol sonsuza kadar kapanmıştır. Sırbistan, "Avusturya-Macaristan hapishanesine" alınmıştır¹⁷. Berlin Antlaşması ile Avusturya, savaşa girmeden diplomasi yoluyla birçok avantaj elde etmiş ve yıpranmamış olarak Rusya karşısında kuvvetli hale gelmiştir. Bu psikolojik durum içerisinde Avusturya, Balkanlarda Panislavizm'in gerçekleşmesini engellemek için Rusya ile mücadeleye girişecektir ki, iki devletin Balkanlar'daki mücadelesi I. Dünya Savaşı'nın en önemli sebeplerinden olacaktır¹⁸.

A. Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i İşgali ve Tepkiler

Berlin Kongresi devam ederken Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgal edeceğine dair haberler Bosna'da yayılmış ve büyük heyecana yol açmıştır. Bosna-Hersek'liler Berlin Kongresi'ne gönderdikleri telgrafla yabancı işgaline karşı olduklarını göstermişlerdir¹⁹:

"Bosna-Hersek'in Hristiyan ve Müslümanlardan oluşan mütevazı halkı, Avusturya-Macaristan da dahil olmak üzere Bosna'yı işgal etmeye kalkan bütün orduları, kesin ve son derece ciddi bir biçimde, kategorik olarak ve silah zoruyla püskürtme kararı aldığı Kongre'nin bilgisine sunmaktan onur duyar. Diğer taraftan, Avrupa Karma Komisyonu'na karşı değiliz. Kongre'nin bizi kan dökmekten ve mahvolmaktan kurtaracağını Kongre'nin vicdanına sunuyoruz."²⁰

⁵ BOA, Y.EE. 10/21 1327.R.06 (27.04.1909).

⁶ Gölen, a.g.m., s.455.

⁷ Hayta, a.g.m., s.21.

⁸ Aydın Babuna (2000). *Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, Çev. Hayati Torun, İstanbul, s.22.

⁹ BOA, Y.EE. 10/21 1327.R.06 (27.04.1909).

¹⁰ BOA, Y.PRK.KOM. 3/43 1299.Ra.19 (08.02.1882).

¹¹ BOA, Y.EE. 10/21 1327.R.06 (27.04.1909).

¹² Babuna, a.g.e., s.22-23.

¹³ Hayta, a.g.m., s.23.

¹⁴ Fahriye Emgili (2012). *Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (1878-1934)*, İstanbul, s.113.

¹⁵ R.G.D. Laffan (1989). *The Serbs The Guardians of the Gate*, New York, s.67.

¹⁶ Emgili, a.g.e., s.114.

¹⁷ Laffan, a.g.e., s.69.

¹⁸ Hayta, a.g.m., s.23.

¹⁹ Gölen, a.g.m., s.462.

²⁰ Kemal H. Karpat (2004). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev. Recep Boztemur, Ankara, s.164.

Bosna-Hersek'in Avusturya'ya bırakılacağına resmen duyurulmasıyla²¹ 5 Temmuz'da Saraybosna'da çarşıdaki dükkânlar kapatılmış²² ve halk silahlanmış. Halkın başına da Hacı Loyo geçmiştir²³. Hacı Loyo, Milli Komitesi'ne ileri gelen Sırp'ları davet etmiş ve Müslüman-Ortodoks ayrımı yapmadan herkese Avusturya-Macaristan askerlerinin işgaline direnmelerini emretmiştir. Çünkü gelen İmparatorluk hem Müslümanlara hem de Sırp'lara düşmandı²⁴. Hacı Loyo şehrin ileri gelen Ortodoks rahiplerinin de desteğini kazanmıştır. Hatta "Keşişbaşı Sava Kosanoviç ve Rahip Risto Kanta-Novakoviç, kuşaklarındaki tabanca ve palalarla, her ikisi de eşkıya elebaşları gibi giyinmiş bir halde, şarkılar söyleyen Sırp gençlerinden oluşan kalabalığın başında yerlerini almışlardır."²⁵

Saraybosna'da ortak bir isyan idare merkezi kurulmuş ve Viyana arşivlerinde bulunan bir rapora göre, "Saraybosna'da Avusturya-Macaristan kuvvetlerine karşı direnç gösteren bazı kişilerin isimleri de verilmiştir. Boşnaklardan Hacı Loyo Hacıyamakoviç, Hacı Zuna ve Ahmed Efendi Nako, Sırp'lardan Petar Petroviç, Risto Çukoviç ve Corce Hacıyamakoviç" bu direnişçi kişilerdi²⁶. Banya Luka ve Mostar gibi şehirler başta olmak üzere diğer şehirlerde de Sırp'lar ve Müslümanlar arasında işbirliğine gidilmiştir²⁷. Yenipazar sancağında da Taşlıca Müftüsü Mehmet Nurudin Şemşikadiç önderliğindeki 50 Boşnak ve 18 Ortodoks tüccar gönüllü, önce Glasinats, Kladany ve Rogatitsa bölgesi ile Kolokota'da eylemler düzenleyecekler, kendilerine katılan İsmail Bey Selimoviç'in askeri birliğiyle birlikte buradan da Tuzla'ya geçeceklerdir²⁸.

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgali 29 Temmuz 1878'de başlamıştır²⁹. 72.000 kişilik bir orduyla işgale başlayan³⁰ Avusturya ordusunun sayısı giderek 200.000'e ulaşacaktır³¹. Oysaki işgal öncesinde "Avusturya'nın amacının işgal değil, Bosna-Hersek topraklarını uğradığı zarardan kurtarmak ve bayındır bir hale getirmek olduğu, her topluluğa din ve dil serbestiyeti tanınacağını" belirten ilanlar dağıtılmıştı³². İşgal sırasında da Avusturya ordusunun Generali Yosip Filipoviç³³ Bosna-Hersek halkına teslim olma çağrısında bulunarak, imparator adına bir bildiri yayınlamıştır. O, "Bosna-Hersek halkının can ve mal güvenliğini sağlayacağına, dil ve din konularında haklarını koruyacağına dair" söz vermiştir³⁴. Oysaki General Filipoviç, kendi subaylarının dahi aşırı bulduğu şekilde, isyancıların, hatta masum insanların, özellikle Müslümanların yargılanması ve idamı hareketlerine girişmiş ve silah taşıyan bütün Bosnalıların oracıkta vurulmaları konusunda emirler yayınlamıştır³⁵. O, Müslüman önderleri ve ayaklanan askerleri "kurtulmamız gereken düşmanlardı ...(ve) haklarında Müslüman olmaları haricinde bir suç iddiasına gerek olmayan birçoğu... asiler ve isyankarlar olarak muamele gördüler" diyerek, bu düşünceyle hedef almaktaydı³⁶.

Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna 19 Ağustos 1878'de işgal edilirken³⁷ bu işgalden sonra Bosna'da olup bitenler hakkında Bosna Ordu Komutanı Hafız Paşa rapor vermiştir. Bu raporda o, "Avusturya-Macaristan ordu komutanlarının faaliyetleri ile işgal edilmiş bölgelerde işlenen cinayetlerden" bahsetmiştir. Hafız Paşa³⁸ "Bosna halkının işgalci Avusturya güçlerine karşı şiddetli direniş gösterdiğini, Avusturya askerlerinin Tuzla ve Banaluka taraflarında katliam, ırza saldırı, yağma ve yangın gibi insanlık dışı uygulamalarda bulduklarını, Saraybosna'nın işgaline karşı koyan evlerin tespit edilip yakıldığını, içindekilerin kadın çocuk ayrımı yapılmaksızın kurşuna dizildiğini ya da süngülenerek öldürüldüğünü" belirtmiştir. O, "askeri hastaneye el koyan işgal güçleri komutanı General Filipoviç'in buradaki hasta ve yaralıları "insan ve hayvanlar bir arada yaşayamaz" gibi

²¹ Gölen, a.g.m., s.462.

²² Misha Glenny (2001). *Balkanlar 1804-1999*, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, s.148, Karpaz, *Balkanlar'da Osmanlı...*, s.165, Gölen, a.g.m., s.462.

²³ Noel Malcolm (1999). *Bosna'nın Kısa Tarihi*, Çev. Aşkın Karadağlı, İstanbul, s.222, Glenny, a.g.e., s.148, Karpaz, *Balkanlar'da Osmanlı...*, s.165.

²⁴ Glenny, a.g.e., s.149.

²⁵ Malcolm, a.g.e., s.223.

²⁶ Raif Haydarpasiç (2012). "1879 Yenipazar Antlaşması", *Muhacirlerin İzinde*, Der. Hayri Kolaşinli, Ankara, s.48.

²⁷ Babuna, a.g.e., s.24.

²⁸ Haydarpasiç, a.g.m., s.48.

²⁹ *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, Ankara, (1992). s.23, Nedim İpek (2006). *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon, s.115, Gölen, a.g.m., s.463, Emgili, a.g.e., s.116.

³⁰ Glenny, a.g.e., s.149, Robert J. Donia-John V.A. Fine (1994). *Bosnia and Herzegovina: A Tradition Betrayed*, Columbia University Press, New York, s.93.

³¹ Osman Karatay (2006). "Habsburg İdaresinde Bosna ve Boşnaklar", *Balkanlar El Kitabı*, C.I: Tarih, Ankara, s.542, Melek Çolak (2011). "Macar Kaynaklarına Göre Gyula Andrassy ve Osmanlı-Macar İlişkileri (1875-1878)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVI, Sayı 1, Temmuz, s.59.

³² İpek, a.g.e., s.115.

³³ Barbara Jelavich (2006). *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl*, C.2, Çev. Zehra Savan-Hatice Uğur, İstanbul, s.62, Emgili, a.g.e., s.117, Karatay, a.g.m., s.543.

³⁴ Emgili, a.g.e., s.117.

³⁵ Karpaz, *Balkanlar'da Osmanlı...*, s.190-191.

³⁶ Kemal H. Karpaz (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Çev. Bahar Turnakçı, İstanbul, s.266.

³⁷ Babuna, a.g.e., s.66.

³⁸ Haydarpasiç, a.g.m., s.50.

ağır ifadeler kullanarak dışarı attırıp, halkın din ve namuslarına dil uzattığını” raporunda ifade etmiştir³⁹. Yine, İngiltere’nin Belgrad Elçisi G. F. Gould da, Dışişleri Bakanı Salisbury’ye 4 Ekim 1878’de yazdığı yazıda, “Avusturya imparatorluk askerlerinin uyguladığı zulüm, yok yere imha edilen kasabalar ve köyler, soğukkanlılıkla vurulan ya da asılan sözde isyancılar ile ilgili rivayetlerden bahsederken, haklı gerekçelere dayandırılması zor olabilecek acımasız önlemlere başvurulduğunu” bildirmekteydi⁴⁰. Bunlara karşılık Osmanlı hükümeti, Berlin Antlaşması’nı imzalayan devletlere bir nota göndererek Avusturya’nın işgal ettiği vilayetlerde halka uyguladığı zulüm ve katliamları protesto etmiştir. Bu notanın taslağının hazırlanması emri Saray’dan Sadaret’e direkt gönderilmiş ve olağan vekalet görüşmeleri yapılmamıştır. Sultan, bu belgede⁴¹ “Avusturya askerlerinin Bosna-Hersek halkına barbarca davranışlarına, kadın ve çocukların dahi ölüme mahkum edilerek, idam edilmelerine sessiz kalamayacağını” belirtmiştir. Bu nedenle vekillerine kıyımları durdurma yollarını bulma emri vererek “bölgenin Avusturya saldırganlığından kurtarılması ve Müslüman halkın Arnavutluk’a gönderilmesinin ya da göç etmesinin engellenmesi için gerekirse Bosna’ya özerklik tanınmasını veya herhangi bir başka yönetim şeklinin oluşturulmasını” istemiştir⁴². Osmanlı Devleti’nin notası 7 Ekim 1878 tarihli “Standard” adlı bir Londra gazetesinde tam metin olarak yayınlanmış ve Viyana’da Osmanlı sefiri olan Kara Teodori Paşa da, 8 Ekim 1878’de Kont Andrassy’e “Sultan’ın sözleşme maddelerini kabullenemediği ve uygulamalara razı olmadığı, sözleşmenin halka baskı uygulanmamasına ilişkin maddeler içerdiği açıklamasını” yapmıştır⁴³. Zulüm ve kıyım suçlamalarıyla Avusturyalılar telaşa düşmüşler ve İngilizlerden kendilerini “Türk iftiralılarından” kurtarmalarını istemişlerdir, çünkü bu tutum kendileri için iddia ettikleri “uygar ulus” imajıyla hiç uyuşmamaktaydı⁴⁴.

Bosna’nın doğusundaki dağlık bölgelerde Plevlye müftüsüne bağlı birliklerle işgal kuvvetleri arasındaki çatışmalar Ekim 1878’e kadar devam ederken, bu direnişin çekirdeğini, Sırp halkının bir kısmı ile Müslümanlar oluşturmuştur⁴⁵. Neticede işgal 28 Ekim 1878’de tamamlanmış⁴⁶ ve çoğunluğu Macar olan 7410 askerin hayatına mâl olmuştur⁴⁷. Ülkede Avusturya-Macaristan hâkimiyeti ise bütünüyle Aralık 1878’de sağlanabilmiştir⁴⁸.

Bu sırada Avusturya-Macaristan, Bâb-ı Ali üzerindeki baskıları yoğunlaştırmak için Avusturya yanlısı delege heyetleri gezileri düzenleyerek, Bosna-Hersek halkının Sultan’ı istemediği ve Avusturya tarafından yönetilmeyi arzu ettiği yönünde propaganda yürütmeye başlamıştır⁴⁹. Böyle bir heyet oluşturarak imparatora hürmetlerini sunmaları için General Filipoviç ve taraftarları da Müslümanları Viyana’ya göndermeye çalışmışlardır. “İslam’ın sağlam düşmanı olan Filipoviç, zaten Müslümanları mahvetmek garazıyla milli düşünce ve mezheplerine dokunarak kendilerini gücendirdiğinden, Osmanlı kanunlarını lağvederek Osmanlılara hiç memuriyet vermek istemediğinden ve Osmanlı lisanını konuşmayı yasakladığından, Filipoviç’in denediği usul Müslüman ahalinin düşüncelerini değiştirememiştir”⁵⁰. Bu sırada Sırbistan ve Karadağ da, Osmanlı topraklarındaki askeri ve diplomatik faaliyetleri yakından takip etmek üzere Bosna’ya memurlar gönderdiği gibi⁵¹ Osmanlı Devleti de Viyana Sefareti aracılığıyla tahkikat için Bosna’ya bir kişi göndermiştir. Bu kişi “gayet güvenilir bir yerden aldığı bilgiye göre Avusturya Genelkurmayı’nın durmadan Yenipazar harekâtında esas kabul edilecek planların düzenlenmesiyle meşgul olduğunu” bildirmiştir. O, “Avusturyalıların Bosna-Hersek’i kendi ülkelerine ilhak edilmiş saydıklarını, Avusturya askerinin de uygun bir zamanda Yenipazar sancağına girmeye hazırlandığı duyularının doğru olduğunu” belirtmiştir. Ayrıca o, “Jozovit (Cizvit?) ve Fransisken papazlarından bir büyük cemaatin İslam ve Ortodoks ahaliye Katolik din ve mezhebini kabul ettirmek maksadıyla Bosna ve Hersek’e yayıldıklarını, bu misyonerlerin Müslümanlar nezdinde bir takım vaadler ve bazen de para ile maksatlarını gerçekleştirmeye çalıştıklarını” ifade etmiştir. “Hatta İranlılar gibi ayrı bir mezhep kurarak yine dinlerini koruyup fakat Osmanlılardan ayrılmaya Müslümanları teşvik etmekte iseler de bu teşebbüslerinin hepsinin sonuçsuz kaldığını, Bosnalı Müslümanların tehditlerle dini kaidelerini terk etmeyip, mezhepleriyle birlikte Osmanlı tabiiyetini korumaktan başka arzuları olmadığını” da eklemiştir⁵².

³⁹ Osmanlı Belgelerinde Bosna-Hersek, İstanbul, (2009). s.258-260.

⁴⁰ Bilal N. Şimşir (1989). Rumeli’den Türk Göçleri, C.I, Ankara, s.629.

⁴¹ Karpat, Balkanlar’da Osmanlı..., s.190.

⁴² Karpat, Balkanlar’da Osmanlı..., s.190-191, Osmanlı Belgelerinde..., s.261-262.

⁴³ Haydarpasıç, a.g.m., s.50-51.

⁴⁴ Karpat, Balkanlar’da Osmanlı..., s.191.

⁴⁵ Babuna, a.g.e., s.24.

⁴⁶ İpek, a.g.e., s.115, Gölen, a.g.m., s.464.

⁴⁷ Çolak, a.g.m., s.60.

⁴⁸ Tufan Gündüz (2012). Allahımanet Bosna, İstanbul, s.21.

⁴⁹ Haydarpasıç, a.g.m., s.51.

⁵⁰ BOA, Y.PRK.HR. 3/84 1295.Z.28 (23.12.1878).

⁵¹ Fahri Maden (2013). “Büyük Güçlerin Berlin Antlaşması’nın Uygulanmasına Yönelik Baskıları”, *History Studies*, C.5, Sayı 1, Ocak, s.279.

⁵² BOA, Y.PRK.HR. 3/84 1295.Z.28 (23.12.1878).

Yosip Filipoviç, bir Hırvat idi ve uygulamalarında Viyana ve Budapeşte'nin siyasetinden ziyade Hırvat milliyetçiliğini yansıtmaktaydı⁵³. Filipoviç, geçici olarak kurduğu hükümetinde kadrosunu büyük ölçüde Hırvat devlet memurlarından oluşturmuş ve Hırvatistan kanunları ve hukuk sistemi kabul edilmiştir. Hırvat kamuoyunda işgal konusunda büyük bir coşku vardı ve bölgenin Hırvat topraklarına katılacağı umulmaktaydı. Hem Hırvat Meclisi hem de Hırvatistan Valisi İvan Mazuraniç birleşme talep etmekteydi. Benzer görüşler Slovenya'da da savunulmaktaydı⁵⁴. Bosna'da "*Büyük Hırvatistan*" fikrinin gerçekleşmesi yönünde ilk adım daha sonraları atılacaktır⁵⁵. Ancak ilk aşamada Dışişleri Bakanı Macar asıllı Andrassy, Yosip Filipoviç'in Hırvat milliyetçisi uygulamalarını dikkatle izlemiş ve sonra onu görevden almış⁵⁶ ve yerine Wilhelm Wuttenberg'i atamıştır⁵⁷.

İşgalin getirdiği kargaşa yüzünden Berlin Antlaşması'nın sonraya bıraktığı Osmanlı-Avusturya antlaşması 21 Nisan 1879'da imzalanmıştır⁵⁸. Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti belirsiz bir süre Avusturya egemenliğini kabul etmek zorunda kalmıştır. Yenipazar sancağının statüsü ile ilgili maddelere de sahip olan bu antlaşmaya göre, bölgedeki gelirler yine bölgede harcanacak, Müslümanlar ibadetlerinde serbest olacak, padişah adına hutbe okunacak, yönetimde yerel halk kullanılacak ve ülkeden çıkmak isteyen Müslümanlara izin verilecekti⁵⁹. Bütün bu gelişmelerin sonucunda Yenipazar sancağına da yerleşen Avusturya'nın siyasi ve iktisadi nüfuzu Sırbistan, Makedonya ve Kuzey Arnavutluk'ta yayılmış ve bu ortamda da Bosna-Hersek toprakları fiilen Avusturya sınırlarına dâhil edilmiştir⁶⁰.

B. 1882 İsyanı Öncesinde Sırlar

Berlin Antlaşması ile Avusturya-Macaristan, Sırp milliyetçilerinin toprakla ilgili hedeflerini Bosna-Hersek ve Sancak'ı ele geçirerek engellemiştir. Oysaki Balkan devletleri bu antlaşmayla "*ulusal birleşme*" düşüncesine takıntılı hale gelmişlerdir. Sırbistan için bu "*Bosna-Hersek, Kosova, Makedonya ve Arnavutluk'un kuzey bölgelerini Adriyatik Denizi'ne çıkacak şekilde bir araya getirmek*" anlamına gelmekteydi⁶¹. Daha 1860'lı yıllarda Sırp milliyetçileri, Bosna-Hersek topraklarında Sırlar'ın çok sayıda Hırvat ve Müslüman ile beraber yaşamasına rağmen bölge üzerinde hak iddia ediyorlardı⁶². Bunun temeli ise Karadağ, Bosna-Hersek, Kuzey Arnavutluk bölgelerinin Sırbistan'a katılmasını öngören⁶³, Sırp devlet adamı İliya Garaşanin'in yazdığı "*Naçertanije*" idi⁶⁴. 1844 tarihli bu taslakta Garaşanin, "*İmparator Duşan'ın Ortaçağ Sırp İmparatorluğu'nun yeniden kurulması için tüm Sırların Sırbistan etrafında birleştirilmesini*" amaçlamaktaydı⁶⁵. O aynı zamanda Bosna'daki Müslümanların farklılığını kabul etmekte ancak onları Sırp halkının bir parçası olarak görmekteydi. Bu durum, Sırp siyasi liderleri Yovan Ristiç ve Nikola Pasiç gibi kişilerde de görülmekteydi⁶⁶.

Yovan Ristiç, Berlin Kongresi'nde Sırbistan'ın temsilcisiydi ve Rusya, Sırbistan'ı tersleyip Bulgaristan lehine davrandığı için Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Andrassy'nin desteğini istemiştir. Andrassy de bu destek karşısında Sırbistan'da Avusturya ile bağlantılı demiryolları inşa etmeyi vaat eden ve iki ülke arasında tam bir gümrük birliğini amaçlayan bir antlaşma imzalamasını istemiştir. Ristiç, Avusturya taraftarı olmadığından bu istekleri sürekli ertelemiştir. Ancak Sırbistan Prensi Milan, Ristiç'i görevden almış ve yerine Avusturyalıları memnun edecek bir bakanlık kurmuştur⁶⁷. Sonuçta onun, hükümeti kurma görevi verdiği kişiler Avusturya-Sırbistan ticaret antlaşmasını imzalamışlar, bu antlaşmayla Sırp ekonomisi Avusturya'ya bağımlı hale gelmiştir. Daha önemli olan bir diğer antlaşma ise 28 Haziran 1881'de Milan'ın Viyana'yı ziyareti sırasında imzaladığı gizli siyasi antlaşmadır ki buna göre;

"1) İki devlet arasında daimi bir barış ve dostluk olacak,

2) Sırbistan kendi topraklarında ve Bosna Hersek ile Yenipazar'da Avusturya aleyhinde propagandalara izin vermeyecek, Avusturya da Sırbistan için aynısını yapacaktı. Ayrıca Avusturya bu sırada tahttaki Sırp hanedanı Obrenoviçlerin yerinde kalması ve sağlamlaşması için bütün nüfuzunu kullanacak,

⁵³ Karatay, a.g.m., s.543.

⁵⁴ Jelavich, a.g.e., s.62.

⁵⁵ Georges Castellon (1993). *Balkanların Tarihi*, Çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, İstanbul, s.364.

⁵⁶ Karatay, a.g.m., s.543.

⁵⁷ Haydarpasiç, a.g.m., s.51.

⁵⁸ Gölen, a.g.m., s.464, Emgili, a.g.e., s.119, Maden, a.g.m., s.279, Hayta, a.g.m., s.24, İpek, a.g.e., s.115.

⁵⁹ Hayta, a.g.m., s.24.

⁶⁰ İpek, a.g.e., s.115-116.

⁶¹ Dennis P. Hupchick (2001). *The Balkans: from Constantinople to Communism*, USA, s.279-280.

⁶² John K. Cox (2002). *The History of Serbia*, Greenwood Press, s.46.

⁶³ David MacKenzie (1996). *Serbs and Russians*, New York, s.59, Stevan K. Pavlowitch, (2002). *Serbia: The History of an Idea*, New York University Press, USA, s.45.

⁶⁴ Tim Judah (2000). *The Serbs: History, myth and the destruction of Yugoslavia*, Yale University Press, s.56, Slavenko Terziç (1998). "*Religija kao faktor oblikovanja nacionalnog identiteta Srba*" *Susret ili sukob civilizacija na Balkanu*, Ed. Slavenko Terziç, C.16, Belgrad, Pavlowitch, a.g.e., s.44-45, MacKenzie, a.g.e., s.59.

⁶⁵ MacKenzie, a.g.e., s.59.

⁶⁶ Terziç, a.g.m., s.297.

⁶⁷ L. S. Stavrianos (2000). *The Balkans since 1453*, London, (2000). s.449.

3) Sırp prensi, kral unvanını almak isterse Avusturya bunu tanıyacak ve başka devletlere de tanıttırmaya çalışacak,

4) Avusturya, diğer Avrupa hükümetleri nezdinde Sırp menfaatleri için çalışacak ve Sırbistan da Avusturya'nın haberi ve onayı olmadıkça hiçbir devletle siyasi bir antlaşma yapmayacak ve toprakları üzerinde gönüllü vb. hiçbir şekilde yabancı asker kabul etmeyecek,

5) Taraflardan biri savaşa girerse, diğer taraf iyi niyetli bir tarafsızlık politikası izleyecek ve her şekilde kolaylık gösterecek,

6) Gerekirse iki taraf arasında askeri bir antlaşma da yapılacak,

7) Yenipazar sancağı hariç olmak üzere, Sırbistan güneye genişleyecek olursa, Avusturya buna karşı çıkmayacak ve bilakis diğer devletleri Sırbistan'a meylettirmeye çalışacaktır."⁶⁸

Yapılan bu antlaşmalar sonucu Sırbistan Avusturya'nın uydusu haline gelmiştir. Bosna-Hersek'e genişlemesi engellenmiştir⁶⁹. Bu politika Sırp'ların çoğunun Bosna-Hersek'teki ve güneyde Türklerin elinde olan yerlerdeki statükonun kesinlikle kabul edilemez olduğunu düşündükleri durumun kabul edilmesini gerektiriyordu ki, bu da Milan'ın beğenilmemesini ve sonunu getirecektir⁷⁰.

Her ne kadar Milan böyle bir antlaşma imzalayarak, Sırp topraklarındaki Avusturya karşıtı tüm kıskırtmaları bastırmak ve hem Bosna-Hersek hem de Sancak'taki bu tür hareketlerle mücadele etmek zorunda kalacaksa da⁷¹ Bosna Hristiyanlarının ileri gelenleri Sırbistan'da toplanmışlardır. Onlar dönüşlerinde gizli olarak Bosna Müslümanlarının ileri gelenlerini Avusturya'nın aleyhine ittifak etmek üzere birleşmeye davet etmişlerdir. Onlar "Bosna kıtasının Avusturya idaresinden iade edilmesi için Rusya, Fransa ve İtalya'nın birlikte Bosna ahalisine yardımda bulunmaya karar verdiklerini ve bunun Fransa Sefareti vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne bildirildiğini" ifade etmişlerdir. "Osmanlı Devleti'nin de bu yardımı onayladığını iddia eden bu kişiler şu şekilde teşebbüste bulunulmasını talep etmişlerdir: Her kazada Müslüman ve gayrimüslimlerden komiteler oluşturularak, gereken kadar milis kuvveti tertip edilecek. Bunun sonrasında milis kuvvetiyle ahali Balkanlara sevk edilerek, Taşlıca civarındaki Kavak Balkanı'nda merkez idare kurulacak. Durumu devletlere bildirmek ve otonomi idaresinin sağlanmasına çalışılacak. Şayet devletlerin hepsi onaylamazlarsa hiç olmazsa bu vesile ile yine Osmanlı Devleti'nin idaresini iade ettirmek maksadından ibaret olacaktır. Müslümanlar bu işe onay vermezse bile Hristiyanlarca teşebbüs edilecekti. İzvornik (Zvornik) sancağına silahlı 80 kişilik bir milis kuvveti geçmiş olduğunu da beyan ederek bu noktada Müslümanlara gereken hareket şeklini sormuşlardır. Hristiyanların Müslümanlara verdiği notada ittifak esasları" belirtilmiştir. "Bosna-Hersek kıtaları ve Yenipazar sancağı ahalisinin Müslümanları ile Hristiyanlarının barışması için ana maddelerdir" şeklinde başlığı olan bu notada şunlar belirtilmekteydi⁷²:

"1- Müslümanlar ve gayrimüslimler din ve mezhepte bütün hukuk ve itibarda eşit tutulur.

2- Din ve milliyete bakılmaksızın bütün ahaliye eşitlik tanınacak.

3- Bosna-Hersek ve Yenipazar sancağı ahalisi her türlü yükümlülükte eşittir.

4- Bosna-Hersek ve Yenipazar'da bir Hristiyan diğeri Müslüman iki müdür seçilir. Müdürlerin seçimini (Müslümanlar Hristiyan müdürü, Hristiyanlar Müslüman müdürü seçmek suretiyle) halk yapar.

5- Müslüman-Müslüman Müslüman mahkemesi, Hristiyan-Hristiyan davaları için Hristiyan mahkemesi ve karma davalar için karma mahkemeler olmak üzere üç mahkeme kurulacaktır.

6- Dâhili ve haricî işler için her yıl meclis toplanır.

7- Meclis için her beş bin kişiye bir mebus seçilir (Yahudilerde de her beş bin kişiye bir mebus).

8- Bosna-Hersek ve Yenipazar'da doğanlar içinde doğdukları dini değiştirmeyecektir.

9- Bosna-Hersek ve Yenipazarlı Müslümanların bir dini reisi olacaktır.

10- Bosna-Hersek ve Yenipazarlı Hristiyanların bir dini reisi olacaktır.

11- Hristiyan çocukların eğitimi için bir talimhane açılacak, öğretmenler başlangıçta yabancı olabilecek ancak ileride yerli olacak.

12- Müslüman çocukların eğitimi için bir talimhane açılacak, öğretmenler başlangıçta yabancı olabilecek ancak ileride yerli olacak.

13- Boşnak lisanıyla yüksek öğretim için bir jimnaziya kurulacak (Öğretmenler başlangıçta yabancı olabilir).

14- Bu muallim hanelere her mezhepten çocuklar gidebilir. Buralarda din ve mezhebe dair dersler okutulmayacaktır.

15- İslam çocukları kendi din bilgilerini kendi hocalarından öğreneceklerdir.

16- Hristiyan çocukları kendi din bilgilerini kendi hocalarından öğreneceklerdir.

17- Yahudi çocukları kendi din bilgilerini kendi hocalarından öğreneceklerdir.

⁶⁸ Ayşe Özkan (2013). *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na Sırp'lar (1878-1918)*, İstanbul, s.33-35.

⁶⁹ Hupchick, a.g.e., s.282.

⁷⁰ Stavrianos, a.g.e., s.450.

⁷¹ Hupchick, a.g.e., s.282.

⁷² BOA, Y.PRK.HR. 5/87 1298.Z.29 (22.11.1881).

18- Din dersi sınavlarında her mezhepten münavebeli olarak biri görevlendirilecek, böylece başka dinler aleyhine söz söylenmeyecek.

Bu teklife karşılık Osmanlı Hükümeti tarafından sunulan taahhütler ise şöyleydi:

1- Bosna-Hersek ve Yenipazar kendi üzerinde Sultan'ın hükümranlığını kabul eder.

2- Yıllık vergisini Sultan'a vermeyi taahhüt eder.

3- Kendi toprağını yabancılardan muhafaza etmeyi taahhüt eder.

4- Sultan'ın memleketine taarruz olursa Sultan'a yardıma gelmeyi taahhüt eder.

Bunlara ilave olarak Osmanlı Devleti adına da bazı taahhütler verilmişti. Buna göre:

1- İradede bağımsızlık,

2- Düşmanı çıkarmak için gizli olarak silah yardımı.

3- Bosna-Hersek ve Yenipazar'ın bağımsızlığının kabulü hususunda Avrupa devletleri nezdinde girişimlerde bulunmak.

4- Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki bu protokolün kuvvetlenmesini sağlamak."⁷³

Yine Hersek'teki eşkıya reislerinden olup Sırbistan'daki komitede bulunan Alekse Bakışık İstanbul'a gelerek görüşmelerde bulunmuştur. O, "Avusturya aleyhine oradaki Bosna eşrafını davete geldiğini" belirtmiştir. Bu arada Bosna ahalisi de "Avusturyalıların zulümlerine tahammülleri kalmadığından, aralarında 600 altın toplayarak gereken dilekçeleri 130 mühür ile mühürlü bir şekilde düzenlemişlerdir. Onlar, öncelikle Viyana'da Ethem Paşa'ya müracaat etmek ve sonra gerekirse bütün Avrupa devletlerine dilekçeler vermek ve gazeteler vasıtasıyla Avrupa halkına Bosna ahalisinin durumunu bildirmek için Saray eşrafından Sariç Hacı Mustafa Efendi ve tüccardan Sofiç Salih Ağa ve Kolnoviç Esad Efendi'yi de seçerek göndermişlerdir"⁷⁴.

C. 1882 İsyanı ve Yaşananlar

Kasım 1881'de Avusturya-Macaristan yönetimi, Bosna'da bir askerlik yasası çıkarmıştır. Bu yasa Sırp lar ve Hırvatları da kapsamıştır. Dolayısıyla bu yasaya karşı en büyük direnişi, Osmanlı zamanında askerlik hizmetinden muaf tutulan Hersekli Sırp lar gösterecektir. Halkın bu yeni askerlik yasasına tepki göstermesinin bir diğer nedeni de, tarımda çalışan oğullarının askere alınmasıyla doğacak işgücü açığında, ailelere herhangi bir muafiyet getirilmemesi olmuştur. Ayrıca Avusturya-Macaristan yönetiminin izlediği tarım politikasına karşı hoşnutsuzluk duyulması da isyanda önemli rol oynamıştır⁷⁵. 1881'de Adriyatik kıyısındaki Kotor Körfezi'nde isyan patlak vermiş ve 1882 başlarında Hersek'e yayılmıştır. Sırp ların çoğu özellikle de Liberaller, Avusturyalıların üç yıldır Bosna'yı işgalinden dolayı kızgınlardı ve isyancılara karşı büyük bir sempati duyuyorlardı. "Sırp ska Nezaviznost" okuyucularına durmadan Sırp ların muhtemel kaderinin Bosna olduğunu hatırlatıyordu. Her ne kadar Prens Milan Sırbistan'ın Bosna üzerinde herhangi bir ajitasyonunu önlemeyi kararlaştırmışsa da⁷⁶ Bosna-Hersek'te özerk bir devlet kurmak için çabalayan Sırp milliyetçilerinin siyasi ajitasyonu neticesinde isyan patlak vermiştir. Bunda yeni askerlik yasası ve çözüme kavuşturulamayan toprak sorunu da milliyetçilere yardımcı olmuştur. Bu isyan, Sırp köylülerin ve Müslüman toprak sahiplerinin ilk kez bir isyanda birlikte yer almaları açısından ayırt edici olmuştur⁷⁷. Bosnalı Sırp ların bu ayaklanmasına destek için Sırbistan Sırp larından çok sayıda Sırp da bireysel olarak kardeşlerine yardım için sınırı geçmiştir⁷⁸.

İsyana katılan Müslümanların sayısı başlangıçta az iken zamanla artmıştır. Sırp köylüler isyancı kitleler ve isyanın önderliği açısından çoğunluğu oluştururken, Müslümanlar da hem köylüler hem toprak sahipleri olarak ayaklanmaya katılmıştır. Ocak 1882'de Hersek'teki 2700 isyancı altı ana gruba ayrılmıştır. Müslümanlar Bileça ve Nevesinye'de isyancıların dörtte birini (800'den 200'ünü), Gaçko'da ise (210'dan 150'sini) çoğunluğu oluştururken, diğer yerleşim yerlerinde isyancıların etnik yapısı karışıktır⁷⁹.

İsyan 1882 Ocak ayında çıkmış ve Şubat sonuna doğru bastırılmıştır. İsyanın Avusturya'ya maliyeti 70.000 ilave asker ve 31.700.000 florin olmuştur⁸⁰. İsyan özellikle 26 Şubat 1882'de Uloga'da isyancıların yenilgiye uğramasından sonra etkisini kaybetmiştir ki Rus "Slavyanofil"ler ve bazı Osmanlı yetkilileri de isyanı aktif bir şekilde desteklemişlerdir. Ancak Osmanlı Sultanı'nın resmi tavrı ihtiyatlı olmuştur⁸¹. Bosna ve Hersek'teki ihtilal Rusya'da da heyecana yol açmış ve General Skobelev bir nutuk söylemiş, Slav taraftarı "Aksakov" gazetesi de özel bir bend yazarak Moskova'da Slav alemini Avusturya aleyhine tahrik etmiştir. "Tüm bu olanların menşei hakkında bazı araştırmaları ve Rusya Dışişleri Bakanı ve General İgnatiyev'in muhalefet düşüncelerinden bahisle şu durumdan doğabilecek zararlar hakkında" Osmanlı Devleti'nin Petersburg sefiri

⁷³ Gündüz, a.g.e., s.43-44.

⁷⁴ BOA, Y.PRK.HR. 5/87 1298.Z.29 (22.11.1881).

⁷⁵ Babuna, a.g.e., s.30-31.

⁷⁶ Stokes, a.g.e., s.237.

⁷⁷ Babuna, a.g.e., s.32.

⁷⁸ Laffan, a.g.e., s.71.

⁷⁹ Babuna, a.g.e., s.32-33.

⁸⁰ Gölen, a.g.m., s.467.

⁸¹ Babuna, a.g.e., s.33-34.

yazdığı yazıda bilgi vermiştir⁸². Yine sefir, Hariciye Nezareti'ne yazdığı yazıda "her sene toplanması adet olan "Slav Cemiyet-i Hayriyesi"nin 26 Şubat 1882'de toplandığını" belirtmiştir. O, "General Skobelev ile Petersburg Belediye Başkanı eski General Baranov tarafından Moskova'da ve Paris'te söylenen nutuklara ve bazı Rus çevrelerinde gösterişli şekilde yeni baştan beliren Slav birliği hareketine nazaran cemiyette de Slav eğilimini gösteren bir takım konuşmalar geçeceğinin düşünüldüğünü" ifade etmiştir. "Fakat nutukların Avrupa'ya fena aksetmemesi, politikaya bağlı konularda ılımlı hareket edilmesi için önceden gereken tedbirlerin alındığını" da eklemiştir. Sefir, "son savaş esnasında cemiyet tarafından Sırbistan'a ödünç verilen 100.000 rublenin hâlâ ödenmediğine dair bir nutuk söylendiğini, oradakilerden birinin de Bosna ve Hersek hakkında konuşmaya başlayarak "bu iki eyalette bir takım baron ve kontlar, eski idarenin dik başlı usulünü icraya gayret ediyorlar" dediğini" ifade etmiştir⁸³.

İhtilalin asıl sebebi Rusya'daki "Panislavizm Cemiyeti" olduğundan ve bu ihtilal zaten Karadağlıların başının altından çıktığı için, Avusturyalılar da isyanı bastırmakta çaresiz kalırsa Karadağlılarla münasebetlerini keseceğinden, memleketin karışıklığı dolayısıyla işin bu raddeye getirilmemesi için Rusya Dışişleri Bakanı, Karadağlılara tavsiyede bulunmuştur⁸⁴. Osmanlı Devleti de durumu araştırmak üzere Yenipazar'dan Bosna-Hersek'e iki casus göndermiştir. "İhtilal etkisini yitirse de Avusturyalıların sevkîyat ve askeri hazırlıklara ağırlık verdiklerini ve Sırların da ahaliyi Avusturyalılar aleyhine tahrik etmekten geri durmamakta oldukları" bildirilmiştir. "Gereken inzibatî tedbirlerin alınmasıyla bu tahriklerin sonuçsuz bırakıldığı, bununla birlikte Yenipazar ahalisinden ne ihtilal erbabına ne de Sırp ve Karadağlıların her türlü kışkırtmalarına meydan verilmemesinin sağlanması ve casuslar vasıtasıyla alınacak haberlerin gönderileceği" de belirtilmiştir⁸⁵.

İhtilal hakkında Viyana gazetelerinde yayınlanan haberler yayınlanmıştır.⁸⁶ Ayrıca "Standard" gazetesi de, "Bosna ve Hersek idaresinin Sırbistan'a terkedilmek üzere Sırbistan ve Avusturya arasında daimi bir asker ve ticaret ittifakının akd edilmesi ve bunun hükümlerince müttefik askerinin Avusturya İmparatorunun kumandası altında bulunması esası üzerinde düzenlenen bir antlaşma metninin Belgrad'da müzakere edildiğini" yazmıştır⁸⁷. Fakat "bu haberin hiç aslının olmadığını" Osmanlı Devleti'nin Viyana sefiri Hariciye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta bildirmiştir. O, "Viyana'nın gayet önemli gazetelerinden birisinin bu haberi "Standard"dan aldığı ancak boş addederek yayınlamaktan vazgeçtiğini, İngiltere elçisi ile sohbet ederken onun da kendisine "her ne kadar bu haberi henüz gazetelerde görmemiş isem de büsbütün yanlış olmalıdır" dediğini ve bu haberin uydurmadan ibaret olduğunu kendisine başkalarının da söylediğini" belirtmiştir. Sefir, "Avusturya'nın Rusya ile savaşa girişmesi halinde tarafsız kalacağına dair Sırbistan'dan şimdiden kesinlikle söz almış olduğunu güvenilir bir yerden gayet gizli şekilde haber aldığını" da eklemiştir⁸⁸.

Belgrad Sefareti'nden gelen gizli yazıda ise "güvenilir bir yerden alınan bilgiye göre, Viyana Vekiller Meclisi'nin muhalif parti başkanı Kont Kurnini'nin Avusturya hükümetinin Bosna ve Hersek'i işgalinden dolayı vekillere itiraz ve muhalefet edeceğini belirttiği" ifade edilmiştir. "Muhalif parti, Bakanlar Kurulu'nu azlederek iktidara geçmeyi başarırca Bosna'yı Sırbistan'a ve Hersek'i Karadağ'a terk edeceğini Sırp hükümetine temin için Kont Kurnini'nin gizlice bir kişiyi Belgrad'a gönderdiği" bildirilmiştir. Buna mukabil, "Sırp hükümetinden de dört şartı yerine getirmesi, yani Bosna-Hersek'in işgalinden beri edilen masrafların Sırbistan hükümetince ödenmesi, Sırbistan'ın bütün durumlarda Avusturya'ya uygun bulunacağını ve Balkan yarımadasında Avusturya politikasını destekleyeceğini taahhüt etmesi, Sırp askeri kuvvetinin Avusturya İmparatoru'nun kumandası altına verilmesi ve iki ülke gümrükleri arasında bir birlik oluşturulması talep edilecekti". Kont Kurnini'nin namına olarak Sırp hükümetine yapılan bu tekliflere Sırlar "Bâb-ı Ali'nin onayını almadıkça Bosna-Hersek'i terk etmenin kabil olmadığı, bundan başka henüz iktidarda bulunmayan bir parti ile müzakerede bulunamayacakları" cevabını vermişlerdir. Sefir, "Karadağ'a da bu tarz bir teklifte bulunmuş olacağını zannettiğini" belirtmiştir⁸⁹.

Sırlar, Bosna-Hersek'in özerkliğini Sırbistan'a ilhaktan önceki ilk aşama olarak görmekteydiler ve bu milliyetçi amaçlarını gerçekleştirebilmek adına Müslümanların siyasi desteğini alarak, Avusturya-Macaristan'a karşı ortak bir hareket oluşturabilmek için çabalamaktaydılar. Müslümanlar ve Sırlar arasında yazılı bir antlaşma yapılmasa da, Sultan'ın hükümlerinin tanınması, 1908'teki ilhaka kadar Sırp siyasetinin en önemli ilkelerinden birini oluşturacaktır. Sırların bu politikasının altında iki neden yatmaktaydı. Onlar, hem kendi davaları için Müslümanların sempatisini ve siyasi desteğini kazanmanın hesaplarını yapmaktaydılar hem de gündün güne zayıflayan Osmanlı Devleti'nin bünyesinde milli hedeflerine ulaşmanın daha kolay olacağını düşünmekteydiler⁹⁰. Bu sırada yani, 1882 isyanının bastırılmasının hemen ardından 6 Mart 1882'de Sırbistan'ın krallığı ve Prens Milan Obrenoviç'in I. Milan

⁸² BOA, Y.A.HUS. 169/99 1299.R.06 (25.02.1882).

⁸³ BOA, Y.A.HUS. 169/160 1299.Ca.20 (09.04.1882).

⁸⁴ BOA, Y.PRK.AZJ. 5/22 1299.Ca.07 (27.03.1882).

⁸⁵ BOA, Y.PRK.ASK. 12/59 1299.B.19 (06.06.1882).

⁸⁶ BOA, Y.A.HUS. 169/111 1299.R.11 (02.03.1882).

⁸⁷ BOA, İ.HR. 286/17825 1299.Ca.01 (21.03.1882).

⁸⁸ BOA, Y.A.HUS. 169/142 1299.Ca.05 (25.03.1882).

⁸⁹ BOA, Y.A.HUS. 172/30 1300.S.05 (16.12.1882).

⁹⁰ Babuna, a.g.e., s.121.

ünvanıyla Sırbistan kralı olduğu ilan edilmiştir⁹¹. Dolayısıyla Belgrad, bir krallığın başkenti olmuş ve Bosna Ortodoksları da doğal olarak oraya yönelmişlerdir⁹².

İdari anlamda Bosna hükümdarlık toprağı yapılmış ve Avusturya-Macaristan Maliye Bakanlığı'na bağlı ortak bir komisyon oluşturulmuştur. Bosna'daki en büyük yetkili hükümdarlığa karşı sorumlu olan askeri vali olsa da, izlenecek siyasete karar veren Ortak Maliye Bakanı olacaktır⁹³ ki bu göreve de 5 Haziran 1882'de Benjamin Von Kallay atanacaktır. Kallay, 1868-1875 yılları arasında Belgrad'da Avusturya'nın diplomatik temsilcisi olarak görev yapmış bir kişiydi⁹⁴. Balkanları iyi tanıyan ve bir Sırp tarihi yazmış olan Macar asıllı Kallay 1903'teki ölümüne kadar 21 yıl bu görevde kalacaktır⁹⁵. O, 1882 isyanından sonra eyalet hükümeti için bir memorandum hazırlamıştır ve çeşitli toplulukların milliyetçi ihtiraslarına ket vurmak ve tarım meselesinin çözümü için, Bosna-Hersek'in olabildiğince çabuk ilhak edilmesini tavsiye etmiştir. Bu memorandumda Kallay, eyalet hükümetinin milliyetler politikasının esas olarak Müslümanlara dayanması gerektiğini belirtmekteydi⁹⁶. Kallay, Boşnak kimliğinin oluşumunu teşvik etmiş ve bununla Bosna-Hersek'te rekabet halinde olan Sırp ve Hırvat milliyetçiliklerinin karşısında bir Boşnak kimliği oluşturmak istemiştir. O, "Bosna milliyetçiliği" siyasetiyle, ülkeyi Sırbistan ve Hırvatistan'daki milliyetçi siyasi akımlardan uzak tutmayı ve "Bosnalılık" kavramını birleştirici unsur yapmayı hedeflemekteydi. Kallay, bunun en çok Müslümanlar tarafından benimsenmesini amaçlamaktaydı ve gönderdiği talimatnamelerle, Müslümanların Katoliklerle yakın ilişki içinde olarak Sırp'lardan uzak durmalarının sağlanmasını istemekteydi⁹⁷. Ayrıca Kallay, Bosna-Hersek'e kendi amblem ve bayrağını vermiş ancak bu durum Sırbistan ve Hırvatistan'da çok olumsuz karşılanarak, gazetelerde sert biçimde söylemiştir⁹⁸.

Bu sırada İngiliz gazeteleri de Rus politikasını destekleyen haberlere dair Petersburg'dan gönderilen yazıların özetlerini yayınlamaktaydılar. Bu yazılara nazaran "Avusturya'nın Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a bağlanmasını ve ilhakını destekleyerek Sırbistan'ın bağımsızlığına riayet edeceği yani Sırbistan'ı askerle işgal etmeyeceği ve buna karşılık Rusya'nın da Bosna-Hersek eyaletlerinin Avusturya'ya ilhakına onay vereceğinin Avusturya ve Rusya arasında kararlaştırıldığı" belirtilmiştir. Osmanlı Devleti Londra Sefiri bu konuyu Lord Granville ile görüşmüş ve o da "bu haberi gazetelerde okuduğunu, ancak buna dair hiç bir haber ve bilgi almadığını belirterek bu olaya inanmadığını" eklemiştir⁹⁹.

Avusturya bir taraftan Müslüman-Sırp düşmanlığını körüklerken, diğer taraftan da Müslümanların hilafet makamıyla bağlarını tamamen kesmemek ve Müslümanlar üzerinde nüfuz kazanmak amacıyla bir başkan ve dört üyeden oluşan Meclis-i Ulema'yı oluşturmuştur (1882). Bu meclisin başkanı ve üyeleri, Avusturya-Macaristan Maliye Bakanlığı tarafından tayin edilerek, Bosna-Hersek Müslümanlarının din, mezhep ve mekteplerine ait konuların kendi idaresine terk ve havale edilmiş gibi göstererek Avusturya ipleri elinde tutmuştur¹⁰⁰. Kallay, uzun vadede, uygun siyasi şartların oluşmasıyla beraber Bosnalı Müslümanların Katolikliğe dönmesini hedeflemekteydi. O, lütüfkâr ve cömert davranarak önce Müslümanları Avusturya-Macaristan adına kazanmak gerektiğini düşünüyordu. Bu düşünceler, Bosnalı Müslümanların İslamlaşmasının maddi çıkarlar neticesinde oluştuğu varsayımına dayanmaktaydı. Dolayısıyla eyalet hükümeti, Müslümanlara karşı ılımlı bir politika izlemekteydi¹⁰¹. Hükümet ılımlı bir politika izlese de 1886'da Leipzig'de yayınlanan "Bosna'nın Bugünü ve Yakın Geleceği" adlı anonim bir broşürde; "hükümet her ne kadar İslam ve Hristiyan dinleri arasında eşit haklar tesis ettiyse de bu yanlıştır. Çünkü Boşnaklar bu devletin düşmanlarıdır" şeklinde bir ifade bulunmaktaydı¹⁰².

D. Sırbistan'ın İçişlerindeki Gelişmelerin Bosna'ya Yansıması

1885 yılındaki Sırp-Bulgar Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Sırbistan, 3 Mart 1886'da Bulgaristan ile bir barış antlaşması imzalamıştır¹⁰³. Bu antlaşmanın hemen akabinde Belgrad'daki Avusturya Elçisi Kont Khevenhüller'i huzuruna kabul eden Kral Milan onunla görüşmüştür. Yeni kabinenin yine Avusturya politikasına uygun olan ilerlemeci taraftarları arasından seçilmesini sağlamaya dair olan bu görüşmede, Karadağ prensinin Viyana'da soğuk kabul edilmesi de konuşulmuştur. Ayrıca, "Bosna-Hersek eyaletlerinin

⁹¹ Özkan, a.g.e., s.39.

⁹² Castellan, a.g.e., s.364.

⁹³ Emgili, a.g.e., s.122.

⁹⁴ Yelena Miloykoviç-Curiç, (2000). "Benjamin Von Kallay's Role in Bosnia Herzegovina 1882-1903: Habsburg's Policies in an Occupied Territory", *North American Society for Serbian Studies (NASSS)*, Vol. 14, No: 2, USA, s.211.

⁹⁵ Castellan, a.g.e., s.362.

⁹⁶ Babuna, a.g.e., s.137.

⁹⁷ Emgili, a.g.e., s.125.

⁹⁸ Refik Catiç (2009). "Bosna Hersek ve Sancak'taki Boşnaklar", *Uluslararası Balkan Kongresi: Balkan Milletleri Arası Etkileşim*, Ed. Caner Sancaktar, Tasam Yay., İstanbul, s.419.

⁹⁹ BOA, Y.A.HUS. 179/129 1301.Z.19 (10.10.1884).

¹⁰⁰ İpek, a.g.e., s.116, Emgili, a.g.e., s.124.

¹⁰¹ Babuna, a.g.e., s.95.

¹⁰² Haydarpasıç, a.g.m., s.49.

¹⁰³ Özkan, a.g.e., s.67.

güya Mayıs 1886'da Avusturya tarafından kendi ülkesine ilhak edileceğine dair yayılan haberler ile Prens Aleksandr'ın Rusya tarafından değiştirilen çözüm şeklini onaylamaktan vazgeçmesinin de görüşüldüğünü" Osmanlı Devleti'nin Belgrad sefiri Hariciye Nezaretine gönderdiği telgrafında bildirmiştir¹⁰⁴. İlerleyen zamanda Taşlıca Mutasarrıflığı'ndan gelen şifreli telgrafta da "Bosna kıtasında gerek Müslüman ve gerek Hristiyanlar, Avusturya idaresinden hoşnut olmasalar da bir ihtilal çıkışına dair bir bilgi alınmadığı ancak oradaki Avusturyalılardan Karadağlıların ahaliye silah dağıtmasından, Prens Karacorçeviç'in¹⁰⁵ bir takım Karadağlılar ile Sırbistan'a geçeceğine dair hükümetlerinden bilgi aldıkları ve bundan dolayı telaş ettikleri" belirtilmiştir¹⁰⁶. Yine aynı tarihlerde Yunanistan'a gitmek üzere Sırbistan'dan Priştina'ya gelmiş olan ve bazı özel ifadeleri olduğunu söyleyen Zivkoviç adlı bir Sırp da sorgulanmıştır. O, "Sırbistan'da kral aleyhinde bir ihtilal çıkartılıp, o esnada beri tarafa tecavüz olunacağını ve Sırbistan'ın diğer tedarikatıyla bu karışıklık sırasında Taşlıca müftüsünün 5000-6000 kişi ile Bosna'ya sevk edilmesi halinde Bosna'nın geri alınacağını ve kendisinin de ihtilal çıkarmak için Bosna'ya 1000 kadar Sırp sevk edeceğini" söylemiştir¹⁰⁷.

9 Şubat 1889'da Avusturya ile Sırbistan arasındaki gizli 1881 Antlaşması yenilenmiş ve iki madde daha eklenmiştir. Avusturya, Sırbistan tahtındaki Obrenoviç hanedanının mevkiini sağlamlaştırmak için her elinden geleni yapacak, Karadağ'dan Avusturya işgali altındaki yerler yoluyla Sırbistan'a ve Sırp hanedanına karşı her türlü harekete engel olacak ve kendi topraklarında da aynı şekilde yapması için Osmanlı Devleti nezdinde çalışacaktı. Bir diğer maddede de Avusturya, uygun bir durum meydana gelince, Sırbistan'ın şartların elverdiği ölçüde Vardar Ovası'nda büyümesine diploması yoluyla yardım edecekti. Bu antlaşmanın yenilenmesinden sonra Kral Milan, 6 Mart 1889'da krallık tahtını oğlu Aleksandar Obrenoviç'e bırakmış ve istifa etmiştir. Oğlu için üç de naip atayan Milan'ın yerine henüz 13 yaşındaki Aleksandar geçmiştir. Naipiler Heyeti ile birlikte Rus yanlıların vatansever bir sözcüsü olan Nikola Paşiç yönetimindeki Radikaller yönetiminde birlikte yer almışlardır¹⁰⁸.

Sırbistan'da Radikal Parti'nin iktidara gelişi ile de Sırp milliyetçiliği yükselişe geçmiştir¹⁰⁹. Sırbistan'ın Uziçe şehrindeki Sırp Bosna ve Hersek eyaletleri hakkında heyecana kapılmış ve karışıklık çıkarmak için bu eyaletler sınırına bir takım adamlar göndermeye çalışmışlardır. Uziçe Şehbenderliği, "Sırp'ların bu düşünceyi gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti arazi ve sınırından geçmekten başka bir şey yapamayacaklarını ve kötü sonuçların meydana gelmemesi için, gerekli tedbirlerin alınmasını" Belgrad Sefaretine yazmıştır¹¹⁰. Bunun hemen akabinde "Sırp'ların, Yenipazar ve Preşova sınırlarındaki Sırp'ları Osmanlı sınırına tecavüzde bulunmaları yönünde tahrik ettikleri, zaman zaman sınıra saldırmak fikrinde oldukları, Sırbistan, Rusya, Romanya ve Karadağ'ın birleşerek Hersek'te ihtilal çıkartıp Yenipazar'a Sırp'ların yerleşmesini sağlayacakları ayrıca Rusya'nın da oraya asker sevk edeceğini söylediklerini" Sırbistan'dan dönen casus bildirmiştir¹¹¹. Fakat Rusya elçisi Yenipazar'ın Sırbistan'a katılması fikrine dair "bunlar hep Avusturya ve Milan uydurmasıdır. Yalan haberi yazarlar hep Avusturya gazeteleridir. Maksatları da aşikârdır" demiştir. Hüseyin Kazım Bey de elçiye, "Yenipazar'da bir kargaşa ortamı varmış ve Sırp'lara kötü muamele ediliyormuş tarzında bazı kaynaklardan yayılan haberlerin gerçek olmadığını, halkı endişeye sevk eden Yenipazar'ın Sırbistan'a katılması fikrinin kesinlikle düşünülemeyeceğini, bu endişe ortamını bertaraf etmek için bölgedeki asker sayısının artırıldığını ve özel bir kumandan tayin edildiğini" bildirmiştir¹¹².

Radikal Parti'nin Sırbistan'da iktidar olması dış ilişkileri de etkilemiştir. Radikaller Rusya taraftarı olduğu için Avusturya-Macaristan ile ilişkiler gerilirken, Rusya ile ilişkiler geliştirilmiştir¹¹³. Sırp basını da gittikçe daha milliyetçi ve Avusturya-Macaristan karşıtı bir yapıya bürünmüştür. Rusya'yı Slavların büyük hâmisisi olarak gören Sırp'lar, kendilerini Katolik Slavlardan çok, aynı dini inanca sahip oldukları Ruslara yakın hissetmekteydiler ve Sırbistan'daki bu gelişmeler, Bosna-Hersek'teki Sırp'lar üzerinde de doğrudan etkili olmaktadır. Sırp aydınları ve Sırp burjuvazisi, siyasi önderliği ele geçirmek ve eyalet hükümetine karşı uzlaşmacı tavırlar sergileyen eski neslin yerini almak istemekteydi¹¹⁴.

Londra gazeteleri de o sıralarda Rusya'nın Balkan politikasından fazlaca bahsetmeye başlamışlardır. Onlar, Viyana ve sair yerlerden aldıkları haberlere istinaden Rusya'nın kendi himayesi altında olarak, bir yandan Karadağ ve Sırbistan hükümetleri ve bir yandan bu hükümetler ile Yunan devleti arasında saldırı ve savunmaya dair bir ittifak oluşturulmasına gayret etmekte olduğunu yazmışlardır. Karadağ Dışişleri

¹⁰⁴ BOA, HR.TO. 19/64 23.03.1886.

¹⁰⁵ Prens Petar Karacorçeviç'in Sırp tahtına dair emelleri için bkz. Ayşe Özkan (2016). "Karadağ Prensi Nikola ve Damadı Prens Petar Karacorçeviç'in Sırp Tahtında Hak İddiaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, Sayı 42, Şubat, s.735-748.

¹⁰⁶ BOA, Y.PRK.MYD. 6/5 1304.R.13 (07.01.1887).

¹⁰⁷ BOA, DH.MKT. 1459/77 1305.S.15 (02.11.1887).

¹⁰⁸ Özkan, a.g.e., s.80-88.

¹⁰⁹ Babuna, a.g.e., s.96.

¹¹⁰ BOA, HR.TO. 22/22 21.05.1889.

¹¹¹ *Bosna-Hersek ile İlgili...*, s.116-117.

¹¹² *Osmanlı Belgelerinde...*, s.95.

¹¹³ Özkan, a.g.e., s.89.

¹¹⁴ Babuna, a.g.e., s.96.

Bakan'ın Belgrad'a gitmesi ve Prens Nikola'nın da Belgrad'ı ziyaret edecek olması ve Sırbistan Vekiller Başkanı Mösyo Pasiç'in Petersburg'a gitmesinin bu maksattan dolayı olduğunu belirtmişlerdir. Hatta Sırp gazetelerinden birinin beyanına nazaran Pasiç'in Petersburg'a gitme maksadının Bosna ve Hersek'in Sırbistan'a iltihakı işinde Rus çarından yardım almak olduğunu rivayet etmişlerdir. "Times" gazetesinde yer alan bir Viyana telgrafında da bu politikadan bahsedilip, "Rusya'nın; Bosna ve Hersek'in Avusturya tarafından sonsuza kadar işgal edilmemiş olduğunu göz önünde bulundurarak Avusturya'dan irtibatının koparılmasıyla Sırbistan'a iltihakı için Bâb-ı Ali nezdinde teşebbüslere başlayabileceği" ifade edilmiştir¹¹⁵.

Osmanlı Devleti'nin Roma Sefareti'ne Napoli'den gönderilen imzasız bir mektupta ise "Belgrad'da bulunduğu sırada sonuçları hissedilecek bazı olaylara dair yazan kişi, öncelikle İstanbul'da sarayca bir ihtilal çıkararak Sultan Abdülhamid'in tahttan indirildikten sonra Bosna ve Hersek'te bir isyan olacağını bildirmiştir. 2. olarak tahttan indirme maddesinin muhakkak olduğunu, zira Ruslar ve Rumlar ile bir merkez komitesinin 1891 senesi ilk aylarına doğru bu amaca ermek için bir seneden beri çalıştıklarını, 3. olarak Sırbistan ile Bulgaristan'ın aynı vakitte Sancak'ı lağvederek isyan edeceğini fakat Prens Ferdinand'ın pek zor bir mevkide bulunacağını ifade etmiştir. 4. olarak o vakit karışıklık olayının başlıca sebebi olan Rusya'nın, istediği gibi hareket edeceğini ve Fransa'nın da kayıtsız bulunamayacağını, 5. olarak Yunanistan'ın da bu vesileden istifade edeceğini, zira Berlin Antlaşması'nda kendisine verilmek istenilmiş olan şeyleri sağlamak için gizlice çalıştığını belirtmiştir"¹¹⁶.

Paris'te yayınlanan haftalık "Memorial Diplomatique" gazetesi de 1891'de yayınlanan Belgrad çıkışı bir haberde Avusturya'nın Bosna-Hersek politikasını sert şekilde eleştirmiştir. Avusturya idaresinin Bosna-Hersek'te halkın nefretini kazanarak, Müslümanların kitleler halinde göçüne sebep olduğunu, Avrupa devletlerinin yakın bir zamanda Avusturya'nın uygulamaları hakkında izahat isteyeceğini de belirtmiştir. Gazete, Bosna-Hersek meselesinin tıpkı Alsas-Lorein meselesi gibi bir gün yeniden müzakereye açılacağını ve Avusturya ne kadar infial halde bulunursa bulunsun konunun çözümünün Avrupa'nın elinde olacağını da belirtmekteydi¹¹⁷.

Sırp tahtındaki değişim ile Sırp milli propagandası güçlenirken bu durum etnik grupların birbirleriyle olan ilişkilerini de önemli oranda etkilemiştir. 1890'da Hırvatistan'da Yosip Frank, Hak Partisi'nin "Hroatsa (Hırvatistan)" adlı yayın organını devralmış ve Sırp karşıtı bir çizgi izlemeye başlamış, Dalmaçya'da da Sırp ve Hırvat burjuvazisi arasındaki çatışma şiddetlenmiştir¹¹⁸. Sırbistan ise, Avusturya idaresine karşı ittifak kurabileceği en yakın halk Boşnaklar olduğu için Müslümanların göç etmemesi için telkinde bulunmaktaydı. 1890'dan itibaren Sırbistan'ın Bosna-Hersek'ten yapılan göçleri izlemeye başlaması da, Bosna-Hersek'i ele geçirme politikasından dolayı idi. Çünkü Avusturya'nın Bosna-Hersek'ten çıkarılması için büyük bir güce ihtiyaçları olduğundan, Müslümanların göç etmesini ve güç kaybına uğramayı istemiyorlardı. Bunun için 1889'da Belgrad'da kurulan "Bosna-Hersek Cemiyeti" Sırp hükümeti tarafından geniş destek görmüştür. Gazeteler de Boşnak-Sırp birliği için devamlı olarak haber ve yorum yayınlamışlardır¹¹⁹. Bu dönemde Sırbistan'da, Bosna-Hersek yönetimi aleyhinde pek çok broşür de çıkarılmıştır. "Odjek" adlı radikal dergide de Bosna-Hersek üzerine pek çok makale yayımlanmıştır. Milliyetçi şair Stevan Vladimir Kaçanski de "Velika Srbija (Büyük Sırbistan)" adlı dergide kendi propagandasını yürütmekteydi. Bu dergi (1888-1892) Bosna Hersek'te gizlice dağıtılıp, çok okunmaktaydı¹²⁰. Yine aslında Sırp ahalisinden olup, "Büyük Sırbistan" fikrini desteklemek için Almanya'da neşriyatla uğraşan Espira Goviçević'in faaliyetleri de vardı¹²¹. Ayrıca milliyetçi "Društvo Sv. Save" örgütünün de Radikallerin iktidara gelmesinden sonra faaliyetleri artmıştır¹²².

Bosna ve Hersek ahalisinden olup, Belgrad'da yerleşen Sırlar da, diğer ülkelerde yapıldığı gibi gerçekte "Büyük Sırbistan" programına dahil olan iki vilayet ahalisi arasında Sırp milli düşüncesini yayma maksadıyla bir cemiyet kurmaya çalışmışlardır. Bu maksada dair birkaç kez toplantı yapılmış ve sonradan yapılan toplantıda "Bosna ve Herseklilerin Cemiyeti" ismi verilerek başkan tüzüğü tasdik edilmiş ve merkez komitesinin üyeleri seçilmiştir. Cemiyet "Büyük Sırbistan" ve "Sen Sava" ve sair bu gibi cemiyetlerin tüzüklerine benzer tüzüğe sahipti. İşin başlangıcında Sırbistan hükümeti buna izin vermiştir. Ancak sonradan Avusturya-Macaristan elçisi tarafından gizlice bazı teşebbüslerde bulunulması ve Avusturya ile bazı ticari meseleleri olması dolayısıyla Avusturya'yı gücendirmek istemediği için Sırbistan, cemiyete hiç olmazsa açıktan açığa yardımda bulunmaktan vazgeçmiştir. Bu halde merkez komitesi üyeliğine bazı kişilerin seçilmesi de etkili olmuştur. Dolayısıyla "gerekli vasıtaların yokluğu sebebiyle cemiyetin kendiliğinden dağılacakının zannedildiğini" Osmanlı Devleti'nin Belgrad sefiri bildirmiştir. Toplantılarda hazır bulunmuş

¹¹⁵ BOA, Y.PRK.EŞA. 10/80 1307.B.10 (02.03.1890).

¹¹⁶ BOA, HR.TO. 98/72 29.12.1890.

¹¹⁷ Gündüz, a.g.e., s.83-84.

¹¹⁸ Babuna, a.g.e., s.96.

¹¹⁹ Gündüz, a.g.e., s.84-85.

¹²⁰ Babuna, a.g.e., s.159.

¹²¹ BOA, HR.TO. 23/42 13.12.1889.

¹²² Babuna, a.g.e., s.159.

olan Bosna-Herseklilerden çoğu Ortodoks mezhebine mensup olsa da içlerinde Derviş Beğ Lyuboviç de mevcuttu¹²³. Belgrad'a Bosna-Hersek'ten göç edenler arasında onun yanı sıra Nevesinye'li Yusuf Beğ Lyuboviç de bulunuyordu. Daha sonraları Belgrad Müftüsü Süleyman ef. Faladziç de bunlara katılacaktı. Yine Mostarlı Mehmed ef. Spahiç de Belgrad'da bir süre ikamet etmiştir. Bu göçmenler milli açıdan Sırp yanlısı bir eğilim göstermekteydiler¹²⁴. “*Deroiş Beğ Lyuboviç İstanbul'a gitmek için pasaport talep etse de henüz Belgrad'da ikamet etmekte ve durumunun pek ziyade şüphe uyandırmakta olduğunu, o bir Müslüman, bir Ortodoks ve bir Katolik olan üç başkanın seçilmesini cemiyete teklif etse de bu teklifinin kabul edilmediğini*” yine Osmanlı Devleti'nin Belgrad sefiri bildirmiştir.

27 madde ve 5 bölümden oluşan cemiyetin tüzüğü'nün 1. maddesinde “*cinsi ve mezhebi ayrılmaksızın Bosna ve Hersek ahalisinden gerek Sırbistan'da ve gerek dışarıdan yerleşen bütün Sırp lar “Bosna ve Herseklilerin Cemiyeti” adıyla bir cemiyet teşkil ederler*” denirken, 2. maddesinde “*cemiyetin maksadının Bosna ve Hersek'teki kardeşlere eldeki vasıtalar ile yardım etmekten*” ibaret olduğu belirtilmiştir. Başkanı Barovan Milenkoviç, ikinci başkanı Potza Balikoviç, sandık görevlisi Buca Keloviç, katipleri Yovo Kovazeviç ve Simo Popoviç olan cemiyetin üyeleri ise Vasa Pelageriç, Vokto Milenkoviç, Nikola Miloseviç, Sefo Milkoviç, Nikola Vobiçoviç, Pera Mastinoviç (Katolik mezhebinden) ve Sofa Mebriç idi¹²⁵.

1893 yılına gelindiğinde Sırbistan'da Kral Aleksandar Obrenoviç bir darbe yapmış ve 13 Nisan 1893'te bakanlarını tutuklatarak, Naip ler Heyeti'nin vesayetine son vermiştir. Oysaki henüz 17 yaşında bile değildi¹²⁶. 1890'lı yılların başlarında komşu ülkelerinde meydana gelen bu önemli siyasi olaylar tabii ki Bosna-Hersek'teki mevcut şartları da derinden etkilemiştir. Sırp tahtındaki değişim de Sırp milli propagandasını güçlendirmiştir¹²⁷. Hatta Osmanlı Devleti'nin Belgrad Sefiri Ahmet Tevfik, “*Mösyö Bilbes ile görüşmesinde onun, Bosna ve Hersekli Sırp ahalisinden gizlice teşekkül eden bir heyetin Bosna ve Hersek kıtasını vasilerin (naip lerin) hükümeti zamanında Sırbistan'a ilhak etmek teşebbüsünde bulunduğunu söylediğini*” bildirmiştir. “*Şimdiki hükümetin henüz bu niyete dair bir bilgisi olmadığını ve bu teşebbüsü haber veren kişinin kim olduğunu beyan ederek Avusturyalıların da buna yakın bir fikir ve niyetleri bulunduğunu haber verdiğini*” de sefir bildirmiştir¹²⁸.

Bu sırada, Osmanlı Devleti'nin Viyana Sefareti Ataşemiliteri de, “*senenin belli günlerinde Bosna-Hersek kıtasında gizlice bazı Sırp teşvikçilerinin toplanarak, mahalli ahaliyi Avusturya hükümeti aleyhinde heyecana getirmeleri ve bununla birlikte Sırbistan gazetelerinin de Avusturya hükümeti aleyhinde gayet şiddetli bir dil kullanmakta bulunmuş olmaları hasebiyle, Avusturya'nın Sırbistan'a sert bir nota gönderdiğini*” bildirmiştir¹²⁹. Taşlıca'daki Avusturya generali de, “*Mitrovitsa'da bulunan Bosna Müslüman göçmenlerinden bir kaçının Sırbistan'a giderek Sırp larla birlikte Bosna'ya saldıracaklarını*” özel olarak ifade etmiştir. “*Oralarda o gibi durumlar olmasa da Avusturyalıların Sırp lardan emin olmadıkları cihetle karakollarının her zamandan çok teyakkuz halinde bulunduğu*” da Taşlıca Mutasarrıflığı'ndan bildirilmiştir¹³⁰.

Hersekli Dedebabazade Osman da Bosna-Hersek'in durumu hakkında bazı önemli bilgiler vermekteydi. O, “*Bosna ve Hersek Ortodokslarının asıl maksatlarının, gerçekleşmesine öteden beri çalıştıkları Panislavizm olduğunu, 20 seneden beri Avusturya'dan gördükleri mezalime tahammül edemeyecek dereceye gelince, devletlerin müdahalesini ve asıl maksatlarını kolaylaştırmak için Avusturya idaresi aleyhine burada isyan etmek fikrine düştiklerini*” bildirmiştir. “*Fakat bunun için Müslüman ahaliyi kendilerine ortak etmedikçe ellerinden bir iş gelmeyeceğini ve yalnız başlarına böyle bir teşebbüsün neticeye ulaşmayacağını bildikleri için Müslümanlarla ittifak etmeye çalıştıklarını*” da eklemiştir. O, “*özellikle bütün Bosna Ortodoksları için eskisi gibi Osmanlı Devleti idaresine geçmeyi sağlamaktan başka selamet yolu olamayacağını ve Müslümanlar gibi onların da bundan başka emelleri olmadığını beyan ederek ve Ortodoksların Avusturya aleyhinde her bir fedakarlığı göze alarak oranın Müslümanlarını kendileriyle ittifaka davet ettiklerini*” ifade etmiştir. “*Müslümanların da Avusturyalıların türlü mezalimine sabrettiğini, ancak işgalin uzamasıyla umutsuzluğa kapılarak “denize düşen yılanı sarılır” kabilinden bir takım Müslümanların Ortodoksların bu davetini onaylayarak bağlantıya geçtiklerini, oysaki Ortodoksların Müslümanlara bu daveti, Osmanlı Devleti idaresini gerçekten sevdiklerinden olmayıp, Müslümanları öne sürüp Avusturyalıları çığnetmek, kendileri seyirci kalmak ve sonrasında Müslümanların kanı pahasına bir Slav birliği oluşturmak olduğunu*” bildirmiştir.

O, “*Karadağ'da ve Sırbistan'da teşkil edilen komitelerden son hareketlerini içeren talimatları almak üzere Hersek'in bazı yerlerinden bir takım Ortodoksların durmadan Karadağ'a ve Bosna'dan da Sırbistan'a kaçtığını, zapt edilen vakıflarının eskiden olduğu gibi kendilerine iade ve teslimiyle Osmanlı Devleti idaresi zamanında geçerli olan*

¹²³ BOA, HR.TO. 26/31 07.12.1891.

¹²⁴ Babuna, a.g.e., s.160.

¹²⁵ BOA, HR.TO. 26/31 07.12.1891.

¹²⁶ Özkan, a.g.e., s.108.

¹²⁷ Babuna, a.g.e., s.96.

¹²⁸ BOA, Y.PRK.EŞA. 17/65 1310.Za.18 (03.06.1893).

¹²⁹ BOA, Y.PRK.MYD. 13/103 1311.R.28 (08.11.1893).

¹³⁰ BOA, Y.A.HUS. 327/44 1312.Za.13 (08.05.1895).

muameleye göre kiliselerinin serbest bırakılmasını istemek üzere Ortodoks ileri gelenlerinden seçilmiş bir heyetin Viyana'ya gönderildiğini" de bildirmiştir¹³¹. Oysaki bir yıl önce Viyana'ya giden ve Avusturya-Macaristan memurlarının Rum kilise ve mektepleri işlerine müdahale etmesinden dolayı şikayetle Osmanlı Devleti idaresi zamanında geçerli olan usulün iadesini talep eden Bosna-Hersek Ortodokslarından oluşan heyeti İmparator kabul etmemişti. Bu kabul etmemenin arkasında Avusturya Maliye Bakanı Kallay vardı ve onun ihtarı üzerine kabulden çekinmişti. Heyet de muhtıralarının bir suretini Avusturya kabinesine bırakarak Viyana'dan ayrılmıştı¹³². Hersekli Dedeabazade Osman, "büyük bir şiddet ve hakaretle istekleri reddedilen Ortodoks bir heyetin yine Viyana'ya gittiğini ve Belgrad'dan gelip geçen Bosnalılara, Sırp'ların son derece riayet ettiğini" belirtmiştir. O, "oldukça meşhur kişilere bedava araba vermek ve krala mahsus arabalarla mesire ve bahçeleri ve meşhur meskenleri gezdirip, hükümet başkanlarıyla görüştürmek gibi türlü türlü hüürmet ve kolaylık göstererek, Ortodoksların Bosna-Hersek Müslümanlarını kendilerine çekmeye çalıştıklarını" ifade etmiştir. "Bir taraftan da Avusturyalıların İmparatorlarının tahta geçişinin 50. yılında Bosna ve Hersek kıtalarını kesinlikle kendi ülkelerine katmak için öncelikle, buralarda memuriyet, maaş ve nişan verip ödüllendirerek kendilerine bağladıkları bazı kişileri Viyana'ya davetle öyle bir talep ve arzuyu gerçekleştirmek için durmadan çalıştıklarını" eklemiştir¹³³.

Her ne kadar Avusturya; Karadağ ve Sırbistan'a karşı Müslüman bloğundan istifade etmek amacıyla Müslüman ileri gelenlerine nişanlar verip, maaşlar bağlasa da bu sırada Boşnak ileri gelenler, Bosna Ortodokslarının birlikte hareket etme teklifini kabul etmiş ve 1.200.000'den fazla bir nüfusu temsil gücüne kavuşmuştur. Böylece Avusturya hükümetini halkın hoşnutsuzluğunu inkar edemeyecek bir noktaya getirmiştir¹³⁴. Halk Avusturya idarecilerini Hırvatlarla özdeşleştirmektedir ve en önemli sorun eğitimin temelini oluşturan vakıf müesseselerinin idaresinde ve dini işlerde özerklik olmuştur. Bunlar bir heyet ile sürdürülse de heyetin kararları her zaman halkın ve dini önderlerin kanaatlerini yansıtmıyordu ve kararlar kuşkuyla karşılanıyordu. Hırvatlarla en fazla karşılaşılan Mostar'da bu duygular daha fazlaydı ve 1899 yılına gelindiğinde önce misyonerlik faaliyetlerinden şikayetler ve vakıf özerklik talepleri başlamıştır¹³⁵.

Avusturya'nın baskıcı idaresine ve zulmüne dayanamayan Bosna-Hersek Müslümanları çareyi göç etmekte bulmuşlardır. Ancak Avusturya hükümeti göç edecek Müslümanların bütün emlakını yok pahasına bir para karşılığında sattırmaya izin verdikten sonra bile bu para meblağının Bosna'da sarf edilmesi amacıyla pasaport verilmesi için iki üç ay kadar bekletmeyi usul haline getirmiştir¹³⁶. Buna ilaveten bir de Bosna-Hersek'in kesinlikle Avusturya'ya ilhak edileceğine dair bir takım haberler yayılmış ve bazı şahıslar tarafından da teşvik edilmelerinden dolayı Müslümanların göç etmesi artmış ve sayıları 7000 kişiyi geçmiştir¹³⁷.

1900'lere gelindiğinde Müslümanlar ve Sırp'lar arasında siyasi işbirliği devam etmekteydi ve Sırp'lar, daha özerk bir dinsel teşkilata sahip olmak için, Mostar eylemcisi Voyislav Şola tarafından yürütülen kendi mücadelelerini sürdürmekteydiler. 1900'de Budapeşte'de Müslümanların yanında kendi heyetlerini de göndermişlerdi¹³⁸. Sırp'lar Müslümanları desteklerken özerk bir Bosna'nın Sırbistan ile birleşme için bir sıçrama tahtası olarak kullanacağını ummaktaydılar. Müslümanlar politik taleplerini Bosna hükümetine hukuki bir şekilde sunabilmek için SlavonSKI Brod'lu Sırp avukat Nikola Curceviç'i tutmuşlardır. "Bosna ve Hersek'te Kültürel ve Dini Özerklik Hareketi" Aralık 1900'de nihayet Kallay'a dilekçelerini sunmuş, ancak o bu dilekçeyi "devlet içinde devlet yaratmayı amaçlayan siyasal bir harekettir. Böyle bir şey kabul edilemez" diyerek reddetmiştir¹³⁹. 1901'de Sırp'lar ve Müslümanlar ortak bir konferans düzenlemişlerdir¹⁴⁰. Sırp yanlısı eğilimler taşıyan Müslümanlar Avdo Karabegoviç Hasanbegov, Osman A. Dikiç, S. Avdo Karabegoviç ve Ömerbeg Süleymanpaşic idi¹⁴¹.

Mostar Müftüsü Cabiç, Bosna için Girit benzeri özerklik istemekteydi ve Sırp'lar, onun başını çektiği bu oluşumu destekliyorlardı. Buna göre, özerk idarenin başında bir Boşnak olacak, yardımcısı ise Sırp'lardan seçilecekti. Mostar Müftüsü, sonunda Avusturyalıların tarafından görevden alınmış ve destek için İstanbul'a gittiğinde de geri dönüşü yasaklanmıştır (1902). Bâb-ı Ali tarafından Cabiç'e Sırp'larla dikkatli bir işbirliğine devam etmesi söylense de, onun geri dönüşünün yasaklanması hareketi başsız bırakmıştır¹⁴².

1903 yılında ise çok önemli gelişmeler meydana gelmiş ve Güney Slavlarının tarihinde en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. O yıl Sırbistan'da hükümet değişmiş ve Hırvatistan'da Graf Khuen

¹³¹ BOA, Y.PRK.HR. 26/29 1316.Ra.30 (18.08.1898).

¹³² Osmanlı Belgelerinde ..., s.437-441.

¹³³ BOA, Y.PRK.HR. 26/29 1316.Ra.30 (18.08.1898).

¹³⁴ Gündüz, a.g.e., s.87-92.

¹³⁵ Karatay, a.g.m., s.545.

¹³⁶ BOA, Y.PRK.EŞA. 33/22 1317.M.13 (23.05.1899).

¹³⁷ BOA, Y.A.HUS. 425/24 1319.Za.08 (17.02.1902).

¹³⁸ Malcolm, a.g.e., s.248.

¹³⁹ Glenny, a.g.e., s.233-234.

¹⁴⁰ Malcolm, a.g.e., s.248.

¹⁴¹ Babuna, a.g.e., s.160-161.

¹⁴² Karatay, a.g.m., s.545.

Hedervary rejimi sona ermiş, Makedonya'da da İinden İsyanı patlak vermiştir. Yine bu yılda Ortak Maliye Bakanı Kallay ölmüş ve Sırbistan'da Aleksandar Obrenoviç'in bir suikastla öldürülmesi sonucu tahta geçen yeni Kral Petar Karacorveviç, Avusturya-Macaristan'a karşı yeni bir politika izlemeye başlamıştır. Bu politika sonucu, Güney Slavların "*Piemont*"u olarak Sırp'ların rolü artmıştır. Avusturya'nın Ortak Maliye Bakanlığı'na Kallay'dan sonra Burian atanmıştır¹⁴³. O sıralarda Bosna ve Hersek vilayetlerinde ikamet eden Sırp'lar bir komisyon teşkil ederek, Bosna-Hersek'i Sırbistan'a bağlamak için Avrupa'nın dikkatini çekmeye çalışmaktaydı. Üyeleri Mösyö Kudba, Mişel Koviçeniç, Aten Kroveniç, Milan Andotoviç, Milan Goveniç ve diğer bazı ileri gelenlerden oluşan bu komisyon, önce bu iki vilayetin Fransa himayesine verilmesine dair Avrupa hükümetlerine dilekçeler vermeyi düşünseler de Sırp'ların hareketleri neticesinde terkedilmiştir. Ancak yine Fransa aracılığıyla, Avusturya'nın Bosna-Hersek'te mevkiinin sarsılması ve durumun Avrupa'da duyurulması için çalışılması kararlaştırılmıştır¹⁴⁴.

1905 yılında Sırp özerklik hareketi başarılı bir şekilde sonuçlanmış ve Sırp'lara dini özerklik sağlayan tüzük Avusturya imparatorunun onayıyla 13 Ağustos 1905'te yürürlüğe girmiştir. Bu olay Müslümanları da benzer hedefler gütmeye konusunda isteklendirmiş¹⁴⁵ ve yine aynı tarihte Ali Firdus başkanlığında "*Müslüman Halk Teşkilatı*" adlı siyasi örgütlerini kurmuşlardır¹⁴⁶.

1907'de ise Sırp partisi "*Sırp Halk Organizasyonu*" kurulmuştur. Bu parti Bosna-Hersek'te faaliyette olan çeşitli Sırp gruplarının vardıkları bir uzlaşma sonucu kurulmuştur¹⁴⁷. Aynı sıralarda Avusturya, Sırbistan'a ticari abluka başlatmıştı. Ancak Sırbistan kendisine yeni pazarlar bularak bu ablukadan zaferle çıkmayı başarmıştır¹⁴⁸. İki devlet arasındaki ilişkiler gitgide tatsız bir hal alırken Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Baron von Aehrenthal, Sırbistan'ın ele geçirilmesi fikrini ciddi olarak düşünmeye başlamıştır. Bosna'daki Avusturya-Macaristan mensuplarının görüşü de, İmparatorluk sınırlarını Selanik'e kadar genişletme taraftarıydı¹⁴⁹. Aehrenthal, Genelkurmay Başkanı von Hoetzendorf ile bir plan hazırlamış ve önce Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan'a katılmasını ve Sırp milliyetçiliğine ağır bir ders vermeyi, Sırbistan buna tepki gösterecek olursa da savaş açmayı öngörmüştür¹⁵⁰. 19 Ağustos 1907'de Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının senesinde düzenlenen törene, tüm Sırp okullarının öğretmenleri katılmış ve bu kutlamalar ile Bosna'daki Ortodoks ve Müslümanların mevcut rejime karşı birlik ve beraberlik içinde yaşama arzuları gösterilmiştir. Bu günü kutlamak Bosna-Hersek'te yasak olduğundan Sarayev'o'dan, Çayniç'e'den, Gorajda'dan ve Vişegrad'dan 70 kişi Taşlıca'ya gidip günü kutlamışlardır¹⁵¹.

1908 yılı başına gelindiğinde, Avusturya kendi işgalindeki Yenipazar sancağından Osmanlı topraklarındaki Mitrovitsa'ya uzanan bir demiryolu - ki bu yol Selanik'e uzanacaktı - inşa edeceğini duyurmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu projeye onay vermesi Rusya, İtalya ve en çok da Sırbistan'ı rahatsız etmiştir. Çünkü bu demiryoluyla Sırbistan, kuzeyden, batıdan ve güneyden Avusturya-Macaristan tarafından kuşatılacak ve Eski Sırbistan, Makedonya üzerinde Avusturya egemenliği artacaktı¹⁵².

Çok geçmeden Bosna-Hersek'te oturan Sırp'ların mahalli idare aleyhinde şiddetli ihtilal hareketlerine girişmek üzere buldukları haberi alınmıştır. Bu aşırı düşüncenin gerçekleşmesi için Mostar'daki baruthane havaya uçurulmuş ve içinde korunan 3000 kg barut imha edilmiş, olay mahalli idarece araştırılmaya başlanmışsa da bir ipucu elde edilememiştir. Bosna'nın bir diğer şehrinde de saklanmış olan 400.000 fişek ve bir mağaza içinde saklanılan binlerce Mannlicher tüfek dışarı çıkarılarak zapt edilmiştir. Yine seyyar bir satıcı tarafından nakledilen çuvaldan, bir Avusturya jandarma eri tarafından şüphelenilmiş, satıcı sorgulanmıştır. O, çuvalda baston olduğunu söylese de tüfekler çıkmış, alınan önlemler sonucu seyyar satıcılardan 12'si ele geçirilmiş ve ellerinden bir hayli Mannlicher tüfeği zapt edilmiştir. Gerekli araştırmalar sonucunda, bu kişilerden biri silahların Belgrad'dan gönderilmekte olduğunu söylemiş ve bunun üzerine Avusturya-Macaristan Harbiye Nezareti'nce her ihtimale karşı hazır bulunulmak üzere gerekli tedbirler alınmıştır.

Bunun için Bosna-Hersek'te 33.500 asker silah altında bulundurulduğu gibi, gerekli görülürse 24 saat zarfında askerin miktarı 60.000'e çıkarılabilecek ve mahalli askeri kuvvetin artırılması için Agram (Zagreb) ve Temeşvar ordularınca yeter miktarda yardımcı askerler gönderilecekti... Bosna'nın doğu yani Sırbistan tarafındaki askeri fırkaya Temeşvar yardımcı askerleri gönderilecekti... Bununla birlikte Sırbistan hükümeti Bosna'ya tecavüz etmek fikrinde bulunmayıp Avusturya ve Macaristan'ın bazı fedakârlıklarda

¹⁴³ Babuna, a.g.e., s.132-133.

¹⁴⁴ Osmanlı Belgelerinde..., s.105-106.

¹⁴⁵ Babuna, a.g.e., s.177.

¹⁴⁶ Gölen, a.g.m., s.470.

¹⁴⁷ Babuna, a.g.e., s.187-188.

¹⁴⁸ Glenny, a.g.e., s.242.

¹⁴⁹ Malcolm, a.g.e., s.245.

¹⁵⁰ Özkan, a.g.e., s.194.

¹⁵¹ Emgili, a.g.e., s.163-164.

¹⁵² Özkan, a.g.e., s.194-195.

bulunması için zorluk çıkarmaktaydı. Baron De Burian ise Sırp hilesini bertaraf etmek için, Saraybosna müftüsünün Meşihat tarafından tayin edilmesini arzu eden Müslüman ahalinin sorumluluğunu alarak bundan böyle müftünün İstanbulca tayinine onay vermiştir. Böylece Müslümanlar ile olan anlaşmazlık bertaraf edilmiş ve Baron Burian Müslümanların katılımı olmaksızın başarılarının yokluğu açık olan Sırp Ortodokslarının teşebbüs ve icraatlarını kemal-i sükunetle izlemekte bulunmuştur¹⁵³.

Bosna kıskırtmalarının sebebi olanlarla münasebette bulunmasından dolayı Sırbistan'ı suçlayan Avusturya'nın¹⁵⁴ Dışişleri Bakanı Aehrenthal "*devrimciler yuvası*" Sırbistan'ı yok etme kararlılığında idi. O, amacının Sırbistan'ı parçalamak, güney yarısını genişletilmiş bir Bulgaristan'a verirken, kuzeyini imparatorluğa katmak olduğunu Genelkurmay Başkanı Franz Conrad von Hoetzendorf'a söylemişti. Temmuz 1908'deki Jön Türk Devrimi olayları başlatmıştır. Çünkü Avusturya hukuken hâlâ padişaha bağlı olan işgal altındaki topraklardan, İstanbul'daki meclise temsilci göndermeye çağrılacaklarından ve böylece Avusturya'nın iki eyaleti yönetme hakkının sorgulanacağından korkuyordu¹⁵⁵. Sırbistan da böyle bir şeyi isteyip, kıskırtacağından Avusturya Meşrutiyet'in heyecan havası yatışmadan bu toprakları kendi sınırlarına katmaya karar vermiştir¹⁵⁶.

Zaten, Ağustos 1908 sonlarından itibaren Viyana basını da Avusturya'nın Bosna ve Hersek'i ilhak etmeye hazırlandığını yazmaya başlamıştı. 19 Ağustos'ta da Aehrenthal, Viyana'daki Bakanlar Kurulu'nun Bosna ve Hersek'in ilhakına onay vermesini sağlamıştır¹⁵⁷. Eylül ayına gelindiğinde Aehrenthal, Prens Ferdinand'ı Osmanlı Devleti'ndeki karışıklıktan yararlanıp, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmeye teşvik etmiştir. Çünkü Baron Aehrenthal'in Sırp karşıtı stratejisinin ayrılmaz parçası bağımsız Bulgaristan'dı ve onun tek taraflı bağımsızlık ilanı Berlin Antlaşması'nın ihlali olacağından büyük devletlerin dikkatini bir diğer ihlal olan Bosna-Hersek'in ilhakından uzaklaştıracaktı¹⁵⁸.

Nihayetinde 5 Ekim'de beklenen gerçekleşmiş ve Avusturya, Bosna-Hersek'i ilhak etmiştir. Bu ilhakı Rusya, Sırbistan ve Osmanlı Devleti protesto etmiş ancak Bâb-ı Ali ilhakı Nisan 1909'da tanımak zorunda kalmıştır¹⁵⁹. İlhak olayı I. Dünya Savaşı'na giden yolun kilometre taşı olacak ve bu olaydan sonra gerginleşen ipler Saraybosna suikastıyla kopacaktır.

Sonuç

Bosna-Hersek'i tarihsel toprağı olarak gören ve bu toprakların Sırbistan'a katılmasını isteyen Sırp, Avusturya- Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgal etmesini kabullenememişlerdir. Avusturya- Macaristan ise "*Büyük Sırbistan*"ın kurulmasını kendisi için tehlike olarak gördüğünden, iki devletin çıkarları çatışmış ve iki devlet de bu çıkar çatışmasında Müslümanları yanlarına çekmeye çalışmıştır. Sırbistan, Bosna-Hersek Sırp'larına el altından yardımda bulunmuş ve Bosna-Hersek'ten gelen heyetlere ev sahipliği yapmış, Belgrad'da çeşitli cemiyetler kurulmuştur. İşgalden ilhaka kadar geçen 30 yıllık süreçte Bosna-Hersek Müslümanları hep Osmanlı Devleti yönetiminin geri geleceğini umarken, Sırp'lar da görünüşte bunu istemiş gibi yaparak aslında burayı Sırbistan'a ilhak etmeye çalışmışlardır. Avusturya- Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesiyle de Sırp'ların bu isteğinin hiçbir zaman gerçekleşemeyeceği anlaşılmış, ilerleyen süreçte bu durum I. Dünya Savaşı'na yol açmıştır.

KAYNAKÇA

1.ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, DH.MKT. 1459/77 1305.S.15 (02.11.1887).

BOA, HR.TO. 19/64 23.03.1886.

BOA, HR.TO. 22/22 21.05.1889.

BOA, HR.TO. 98/72 29.12.1890.

BOA, HR.TO. 23/42 13.12.1889.

BOA, HR.TO. 26/31 07.12.1891.

BOA, İ.HR. 286/17825 1299.Ca.01 (21.03.1882).

BOA, Y.A.HUS. 169/99 1299.R.06 (25.02.1882).

BOA, Y.A.HUS. 169/160 1299.Ca.20 (09.04.1882).

BOA, Y.A.HUS. 169/111 1299.R.11 (02.03.1882).

BOA, Y.A.HUS. 169/142 1299.Ca.05 (25.03.1882).

BOA, Y.A.HUS. 172/30 1300.S.05 (16.12.1882).

BOA, Y.A.HUS. 179/129 1301.Z.19 (10.10.1884).

BOA, Y.A.HUS. 327/44 1312.Za.13 (08.05.1895).

¹⁵³ BOA, Y.PRK.DH. 14/36 1325.Z.30 (03.04.1908).

¹⁵⁴ BOA, Y.A.HUS. 523/24 1326.C.05 (04.07.1908).

¹⁵⁵ Glenny, *a.g.e.*, s.246-247.

¹⁵⁶ Özkan, *a.g.e.*, s.196.

¹⁵⁷ Emgili, *a.g.e.*, s.166.

¹⁵⁸ Özkan, *a.g.e.*, s.196-197.

¹⁵⁹ İpek, *a.g.e.*, s.119.

BOA, Y.A.HUS. 425/24 1319.Za.08 (17.02.1902).
BOA, Y.A.HUS. 523/24 1326.C.05 (04.07.1908).
BOA, Y.EE. 10/21 1327.R.06 (27.04.1909).
BOA, Y.PRK.ASK. 12/59 1299.B.19 (06.06.1882).
BOA, Y.PRK.AZJ. 5/22 1299.Ca.07 (27.03.1882).
BOA, Y.PRK.EŞA. 10/80 1307.B.10 (02.03.1890).
BOA, Y.PRK.EŞA. 17/65 1310.Za.18 (03.06.1893).
BOA, Y.PRK.EŞA. 33/22 1317.M.13 (23.05.1899).
BOA, Y.PRK.DH. 14/36 1325.Z.30 (03.04.1908).
BOA, Y.PRK.HR. 3/84 1295.Z.28 (23.12.1878).
BOA, Y.PRK.HR. 5/87 1298.Z.29 (22.11.1881).
BOA, Y.PRK.HR. 26/29 1316.Ra.30 (18.08.1898).
BOA, Y.PRK.KOM. 3/43 1299.Ra.19 (08.02.1882).
BOA, Y.PRK.MYD. 6/5 1304.R.13 (07.01.1887).
BOA, Y.PRK.MYD. 13/103 1311.R.28 (08.11.1893).

2.TELİF ESERLER

BABUNA, Aydın (2000). *Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, Çev. Hayati Torun, İstanbul.
Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919), Ankara, (1992).
CASTELLAN, Georges (1993). *Balkanların Tarihi*, Çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, İstanbul.
CATIÇ, Refik (2009). "Bosna Hersek ve Sancak'taki Boşnaklar", *Uluslararası Balkan Kongresi: Balkan Milletleri Arası Etkileşim*, Ed. Caner Sancaktar, Tasam Yay., İstanbul.
COX, John K. (2002). *The History of Serbia*, Greenwood Press.
CURİÇ, Yelena Miloykoviç (2000). "Benjamin Von Kallay's Role in Bosnia Herzegovina 1882-1903: Habsburg's Policies in an Occupied Territory", *North American Society for Serbian Studies (NASSS)*, Vol. 14, No: 2, USA.
ÇOLAK, Melek (2011). "Macar Kaynaklarına Göre Gyula Andrassy ve Osmanlı-Macar İlişkileri (1875-1878)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVI, Sayı 1, Temmuz .
DONIA, Robert J.- FINE, John V.A. (1994). *Bosnia and Hercegovina: A Tradition Betrayed*, Columbia University Press, New York.
EMGİLİ, Fahriye (2012). *Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (1878-1934)*, İstanbul.
GLENNY, Misha (2001). *Balkanlar 1804-1999*, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul.
GÖLEN, Zafer (2010). "Osmanlı Yurdu Olan Bosna Hersek'te XIX. Yüzyıldaki Siyasi Olaylar", *Belleten*, C.LXXIV, Sayı 270, Ağustos.
GÜNDÜZ, Tufan (2012). *Allahimanet Bosna*, İstanbul.
HAYDARPASIÇ, Raif (2012). "1879 Yenipazar Antlaşması", *Muhacirlerin İzinde*, Der. Hayri Kolaşinli, Ankara.
HAYTA, Necdet (1998). "Bosna ve Hersek'in Avusturya-Macaristan Tarafından İlhaki (5 Ekim 1908)", *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 3.
HUPCHICK, Dennis P. (2001). *The Balkans: from Constantinople to Communism*, USA.
İPEK, Nedim (2006). *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon.
JELAVICH, Barbara (2006). *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl, C.2*, Çev. Zehra Savan-Hatice Uğur, İstanbul.
JUDAH, Tim (2000). *The Serbs: History, myth and the destruction of Yugoslavia*, Yale University Press.
KARATAY, Osman (2006). "Habsburg İdaresinde Bosna ve Boşnaklar", *Balkanlar El Kitabı*, C.I: Tarih, Ankara.
KARPAT, Kemal H. (2004). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev. Recep Boztemur, Ankara.
----- (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul.
LAFFAN, R.G.D. (1989). *The Serbs The Guardians of the Gate*, New York.
MAC KENZIE, David (1996) *Serbs and Russians*, New York.
MADEN, Fahri (2013). "Büyük Güçlerin Berlin Antlaşması'nın Uygulanmasına Yönelik Baskıları", *History Studies*, C.5, Sayı 1, Ocak .
MALCOLM, Noel (1999). *Bosna'nın Kısa Tarihi*, Çev. Aşkın Karadağlı, İstanbul.
Osmanlı Belgelerinde Bosna-Hersek, İstanbul, (2009).
ÖZKAN, Ayşe (2013). *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na Sırplar (1878-1918)*, İstanbul.
----- (2016). "Karadağ Prensi Nikola ve Damadı Prens Petar Karacorçeviç'in Sırp Tahtında Hak İddiaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, Sayı 42, Şubat.
PAVLOWITCH, Stevan K. (2002). *Serbia: The History of an Idea*, New York University Press, USA.
STAVRIANOS, L. S. (2000). *The Balkans since 1453*, London.
ŞİMŞİR, Bilal N. (1989). *Rumeli'den Türk Göçleri*, C.I, Ankara.
TERZİÇ, Slavenko (1998). "Religija kao faktor oblikovanya nacionalnog identiteta Srba" *Susret ili sukob civilizacija na Balkanu*, Ed. Slavenko Terzić, C.16, Belgrad.